

Ўлмас Умарбеков

СЕВГИМ-СЕВГИЛИМ...

Қисса

1

Бу воқеага анча бўлди. Мен эндигина институтни тамомлаган йигирма икки-йигирма уч ёшлардаги йигит эдим. Орзу-ҳавас катта. Қаёққа қўл узатсам, етади. Билакларимда қувват, қалбимда ғайрат жўш урарди.

Ёшлик эндигина қанот чиқарган учирма кушга ўхшайди. Ҳеч нарсадан тап тортмайди, ҳеч нарсадан чўчимайди. Бутун борлиқ унга янгича, сирли бўлиб туюлади. Ҳамма нарсани кўргиси, билгиси, ҳамма нарсада ўзидан қандайдир из қолдиргиси келади. Лекин бу изнинг қандай бўлишини, унга севинч бахш этадими, ё ғам келтирадими, тўғрироғи, билишни истамайди. Агар шу истак унда ҳамма нарсадан кучли бўлганда эди ўзини бунчалик тутмасмиди?! Ким билади, балки мен хато қилаётгандирман. Ростини айтганда, бунинг ҳозир мендан бошқа ҳеч кимга аҳамияти йўқ. Бироқ мен ўзимни учирма кушдек ҳис қилиб, ўша пайтлар нотаниш жойларга кетиб қолганимдан сира афсусланмайман.

Гап шундаки, мен Яккачинор қишлоғига ишга жўнадим. Ростини айтсам, отам мажбур қилди. Институтда мени аспирантурага олиб қолишмоқчи эди. Отам шаҳарда қолмайсан, қишлоқда ишлаб келасан, бу ўзингга фойда бўлади, деб туриб олди. Қанақа фойда келтириши мумкин қишлоқ шаҳар турганда?

Мен унга аввал тушунмадим. Жаҳлим чиқди. Ахир ўзингиз ўйлаб кўринг, мен унинг ёлғиз ўғли бўлсам, бунинг устига ўзи анча кексайиб қолган бўлса, нега мени хайдайди?

Мен жуда эрка ўсган эдим. Онам тўққиз ёшлигимда зотилжам касаллигидан вафот этган. Шунинг учун бўлса керак, отамнинг менга бўлган муносабатида икки кишининг меҳрини ҳис қилардим. Тарбиямга бу таъсир қилмай қолмади, албатта. Мендаги иккиланиш, ҳадиксираш каби иллатлар, балки шунинг оқибатидир? Сирасини айтганда, бир онадан ҳар хил бола туғилади, дейишади. Аммо бунинг ҳозир кизиғи йўқ. Ҳар ким ўз қилмишларига ўзи жавобгар бўлиши керак.

Шундай қилиб, жаҳлим чиқса ҳам отамнинг раъйини қайтармадим. Институтда менга таклиф қилинган жойлар орасида «Яккачинор» номли колхоз ҳам бор эди. Самарқанд областида, тоғнинг тагида экан бу колхоз. Қишлоқ ҳам Яккачинор, деб аталар экан. Шуни танладим. Ҳозир ўша йилларни эсласам, институтда қолмаганимга хурсанд бўламан, хурсанд бўламану бутун ҳаётимни бир умр оғир мусибатларга ғарқ қилганимдан ўксинаман...

Диплом олган куним кечқурун шаҳарда қолган ўртоқларим билан «Тошкент» ресторанида қуюқ хайрлашиб, уйга келдим-да, йўл ҳозирлигини кўра бошладим. Самолёт Самарқандга тунда учиши керак эди. Хайрлашаётиб отам бир оз кўз ёши қилиб олди. Унинг қовоқлари салқиган, тарам-тарам ажин босган озғин юзига қараб, раҳмим келиб кетди. Лекин начора? Ўзи кетишимни истаган эди. Тез-тез хат ёзиб туришга ваъда бериб, уйдан чиқдим. Икки соатча аэропортда санқиб, ниҳоят самолётга ўтирдим.

Чарчаган эканман, дарров кўзим илинди. Самолёт ерда пилдираб кетаётганида уйғондим. Кўп ўтмай, тонг ота бошлади. Яна йўл ҳаракатига тушдим. Лекин анча вақт шаҳарда қолиб кетдим: Яккачинорга борадиган биронта ҳам машина йўқ эди. Шофёрлардан биттаси бозорга боришни, «Яккачинор» колхоз дўконини топишни маслаҳат берди.

— Топсам нима бўлади? — хайрон бўлиб сўрадим.

— Топсангиз, машина бўлади-да, акаси! — деди шофёр. — Дўконга мол-пол келади-ку, ахир!

Миннатдорчилик билдириб, бозорга йўл олдим. Бир амаллаб дўконни топдим ҳам. Бироқ у берк эди. Бошим қотиб бозорнинг ўртасига жойлашган чойхонага кирдим. Ҳали ўтирганим ҳам йўқ эдики, шопмўйлов чойхоначи бир чойнак кўк чой билан патнисда тўрт чакмоқ қанд ва янги узилган Самарқанд нонидан келтириб қўйди.

— Меҳмон нима истайдилар? — сўради у табассум билан чойни шопирар экан.

— Қаймоқ, — дедим мен.

Шу топдаёқ бир сопол товоқ қаймоқ олдимда ҳозир бўлди.

— Мана, меҳмон, марҳамат қилсинлар, — деди чойхоначи яна табассум қилиб.

Самарқанд бозорларидаги қаймоқ билан тандир нонининг доврўғини эшитган эдим. Аммо бунчалик мазали бўлишини билмасдим. Нон кўринишда Тошкентнинг ширмонидан фарқ қилмайди. Фақат безаксиз, сипо. Шунинг учун ҳам ширмондан анчагина ейилди. Қаймоқ ҳам қуюқ, товоқнинг четларида янгилигидан дарак бериб, кўпириб туради. Мазаси демасангиз, худди нишолданинг ўзи. Бир тишлам нонни унга ботириб, оғзингизга солдингизми, тамом, товоқни соб қилгунингизча ўрнингиздан турмайсиз.

Нонушта қилиб бўлиб, қаёққа боришимни билмай турганимда:

— Йўл бўлсин, меҳмон? — деб сўради чойхоначи.

— Яккачинорга, — дедим ҳафсаласизлик билан. Кейин ниманингдир илинжида сўрадим. — Биласизми?

— Ким билмайди? — деди чойхоначи жилмайиб. — Узумнинг кони бу қишлоқ. Иннайкейин, биззи жиян Яккачинорга дўхтир!.. Сизни ўша ёқа отправка қилишдими?

— Ҳа, — дедим мен ҳам ноилож илжайиб. Чойхоначи бошини лиқиллатиб қўйди. Афтидан, менга ачинаётгандай эди.

— Жуда олис... — деди чойхоначи баттар бошини лиқиллатиб. — А, ничаво!.. Кўникиб кетасиз. Мана, биззи жиян. Уч-тўрт ойдан бери жим. Унгача беш-олти марта қочаман, деб категорический хат ёзган. Ҳозир жим. Иннайкейин...

— Автобус юрадими? — сўрадим гапини бўлиб.

— Автобус? — чойхоначи афтини буриштирди, кейин яна оғзини катта очиб жилмайди. — Автобус йўқ. Лекин хафа бўлманг. Попутний машина бўлиб туради. Қани, тўхтанг-чи!

Чойхоначи кўлидаги пиёла сочиқни елкасига ташлаб, чойхонадан чиқиб кетди. Анча кутдим. Бир маҳал тожикча гаплашиб, қоп-қора бир йигитни бошлаб келди.

— Шу йигит элтиб қўяди, — деди чойхоначи йигитга ишора қилиб. — Чой ҳақи берсангиз бўлди.

— Хўп, — дедим. Кўп савдолашмай кирани келишдик. Йигит йўл бошлади. Чойхоначи бозор дарвозасигача кузатиб чикди. Машинага ўтирганимда у битта кир халтани узатди.

— Шўрданак. Биздан жиянга — Мавлонга бериб қўйинг. Салом айтинг. Онасига хат ёзсин. Омон бўлинг. Самарқандга кслсангиз кирилинг!

Йўлга тушдик.

2

Яккачинор — икки тоғ оралиғида қисилиб ётган кичкина қишлоқ. Аҳолиси ҳам унча кўп эмас. Юз хонадондан ошмайди. Одамларнинг деярли ҳаммаси шу ерлик. Шу ерда тупилишган, шу ерда ўсишган, шу ерда ажойиб боғлар яратишган. Бу боғларнинг доврўғи бутун республикага кетган. Қайси бир ёзувчининг китобида ёзилганидек, пўстини арчиб, танглайингга босишинг билан эриб кетадиган сап-сариф шафтолилар, хар бири пиёладек-пиёладек келадиган

аччиқ-чучук қизил олмалар шу ерда битади. Чет эл ярмаркаларида ўттиздан ортиқ олтин медаль олган ўзбекнинг «Оқ мусаллас»и ҳам Яккачинорнинг бувакисидан. Токзор бу ерда бир неча ўн гектарга чўзилган бўлиб, бир ёғи Зарафшонга, бир ёғи тоққа туташиб кетган.

Яккачинор қишлоғи янги келган кишига кўримсизроқ, бетартиброқ кўринади. Лекин бу биринчи таассурот. Сўнгги йилларда мен кўп қишлоқларда бўлдим. Ҳаммасининг ўзига хос фазилати, хусни бор. Аммо ҳеч қайсиси Яккачинорга тенглаша олмайди. Қишлоқни иккита тенг қисмга бўлиб кўча ўтган. Самарқанддан чўзилиб келган бу кўча шу ерда тоққа туташиб, йўқолиб кетади. Катта йўл фақат шу. Бироқ қишлоқ ҳисобсиз тор кўча ва сўқмоқлар билан тўла. Деярли ҳар бир уйдан тоққа, далага йўл чиқади. Паст-баланд бу йўллардан шаҳарлик кишининг юриши қийин. Лекин яккачинорликлар парво қилишмайди. Бошларига катта-катта саватларни қўйиб олиб, тоғдан қишлоққа, қишлоқдан тоққа чиқиб кетаверадилар. Болалар ҳам, аёллар ҳам худди шундай.

Уларнинг меҳмондўстлигини айтмайсизми? Агар бирон кишиникига меҳмон келиб қолса, ҳаммаси навбатма-навбат чақиривади. Бормаганингизга қўйишмайди. Бордингизми, тамом, бутун бойлигини олдингизга тўқади. Ҳеч нарсаси бўлмаса, бир патнис нон билан чой қўйиб, ашула қилиб беради. Қишлоқда биронта одам йўқки, ашула айтишни ёки қандайдир музика асбобини чалишни билмасин! Эрта тонг маҳали, ҳали қуёш тоғнинг ортидан кўтарилмасдан далага чиқсангиз, қишлоқнинг ўнг томонида осма кўприк кесиб турган олмасордан ўтиб, дарё лабига борсангиз, ҳисобсиз қўй-қўзи подаларини кўрасиз. Улар эндигина бошини сувдан кўтариши билан олисдан най товуши эшитилади. Қўйлар бу майин, юз хил оҳангда янграётган ёқимли товушни билишади ва бирин-кетин ўша томонга юришади. Сизнинг ҳам ўша ёққа беихтиёр оёғингиз тортади, бир дақиқа ташвишларингизни унутасиз, ўзингизни қандайдир бир сеҳрли дунёда ҳис қиласиз, оналаридан ўйноқлаб ортда қолиб кетган кўзиларнинг ҳар чеккадан тартибсиз маъраши ҳам қулоғингизга худди най садосидек ёқимли эшитилади. Мен кўп тонгларни ана шундай, дарё лабига ўтказганман. Қуёшнинг олтин нурларига чўмилган дарахтлар, кумуш жилғаларга тикилиб, чўпон найининг сирли садоларига қулоқ солганман. Зарафшоннинг бешик-бешик тўлқинланиб, секин оқиши мени мафтун қилган...

Яккачинор оқшомларининг ҳам гўзал хусни бор. Кун қорайиши билан бутун қишлоқ қоронғулик ичига ғарқ бўлади. Олтинранг деразаларгина бу ерда уйлар борлигидан дарак беради, холос. Ярим кечага бориб чироғлар бирин-кетин сўнади. Шунда далада бўлсангиз, олисда, баланд қоянинг тепасида ой нуридан барглари майда-майда юлдузчалар ҳосил қилиб, қишлоқ томонга эгилиб турган дарахтни кўрасиз. Бу яккачинор. Қишлоқ шу чинорнинг номига қўйилган. Чинорни қишлоқнинг ҳамма еридан кўриш мумкин. Қоронғиликда у худди кўлини қишлоқ томон чўзиб турган девқомат инсон ҳайкалидай туюлади. Баъзи қариялар серхархаша болаларини шу чинор билан олабўжи, деб кўрқитадилар. Лекин севишганлар учун эса у абадий севги, вафо тимсоли бўлиб туюлади. Ривоятларга қараганда, бир чўпон йигит бегона мамлакат маликасини тушида кўриб, ошиқ бўлиб қолибди. Дард зўр келиб, қари онаси ва ой деса ой, кун деса кундек ёшгина хотинини ташлаб, қишлоқдан бош олиб кетибди. Орадан кўп йиллар ўтибди. Бир куни тонг маҳали тул қолган бечора жувон кўза кўтариб сувга чиқса, эшик тагида бевафо эри турган эмиш. Йигит унга бошидан ўтган воқеаларни гапириб, ўз юртидан бўлак юрт йўқлигини, ўз хотинидан кўхлик аёл йўқдигини айтибди ва гуноҳидан ўтишни сўрабди. Жувон кўнмабди. Йигит кетибди. Тоғда макон қилибди. У кундузлари ҳеч кимга кўринмай қоялар орасида ётар экан. Қош қорайиши билан баланд қоя устига чиқиб, қишлоғига, уйига термилар ва гуноҳидан ўтишни сўраб, худога илтижо қилар экан. Кейин у ғойиб бўлиб кетибди. Ривоятда айтилишича, чинор шу йигит эмиш. Яккачинорнинг фақат бир томонга, қишлоқ томонга қараб шох отиб ўсганининг боиси шу экан.

Бу қадимий ривоят қарияларнинг деярли ҳаммасига таниш. Ёшлар ҳам билишади. Ҳатто, ашулалар ҳам тўқишган. Кечқурунлари гулхан атрофига тўпланиб, ёшлар севги ҳақидаги ана

шундай кўшиқларни айтишганда қалбинг тўлқинланади, бутун вужудинг билан инсоннинг нақадар софлигига, нақадар олижаноб ва нақадар гўзаллигига таҳсин ўқинг келади!..

Афсуски, мен буларнинг ҳаммасини кейин билдим, кейин тушундим. Қариялар, ҳаёт кўрсанг одам кўрасан, дейишади. Ҳақиқатан ҳам шундай экан. Ҳаёт кўрмаган, доvon ошиб ўзга жойларда бўлмаган киши яхши-ёмонни ажратиши, одамларнинг дилини англаши мумкинми?! Албатта йўқ. Чоғимда мен чалғиб кетдим. Буларнинг ҳаммаси кейинчалик айтиладиган гаплар эди. Хўш, шундай қилиб, бундан ўн икки йил муқаддам Самарқанд бозоридаги чойхоначининг ёрдамида машина топиб, Яккачинорга йўл олдим. Чамамда, уч соатча юрдик. Кўзим атрофда, биринчи кўраётган жойларимда. Кўчанинг икки четида бир текисда бўй чўзиб турган толларни ҳисобга олмаганда, ҳаммаёқ пахтазор, бепоён кўм-кўк пахтазор. Бошқа ҳеч нарса йўқ. Лекин Зарафшоннинг тор жойига қурилган, битта машина юрарли ингичка ёғоч кўприқдан ўтишимиз билан манзара кескин ўзгарди. Дов-дарахт шу қадар кўпайиб кетдики, мен ўзимни ўрмонзорга кириб қолгандек ҳис қилдим. Чехрам ёришиб кетди, жилмайиб шофёрга қарадим. Аммо у парвосиз эди. Йўл бўйи садо чиқмаган, саволларимга ҳам имо билан жавоб берган бу йигитдан бошқа нима ҳам кутиш мумкин эди? Балки, бу ерларда кўп бўлганидан кўникиб кетгандир, балки, ўзи шунақа бепарво одамдир? Шу хаёллар билан бўлиб машина пешайвонли оқ бино олдига келиб тўхтаганини сезмай қолибман.

— Идора шу, — деди шофёр йигит. Унинг йўлга чиққа-нимиздан бери айтган гапи бу бўлди. — Тушинг.

Мен тушиб улгурмасимдан у чамадонимни йўлкага дўқ этиб кўйди-да, кўлимдаги пулни юлиб олиб, жўнаб қолди. Мен идорага разм солдим. Тоққа қаратиб қурилган бу бир қаватли баланд бинонинг атрофи гулзор эди. Олдида ингичка ариқ ўтган. Тоza, тиниқ сув жилдираб оқиб ётибди. Ичкарига кирдим. Идорада ҳеч ким йўқ эди. Чамадонни айвонга кўйиб, очиқ турган эшиклардан биттасини секин тақиллатдим. «Ким?» деган ингичка овоз эшитилди ва шу ондаёқ олдимда атлас кўйлак кийган ёшгина қиз пайдо бўлди.

— Салом, келинг? — деди у.

— Раис шу ердами?

— Райондалар. Идорада мендан бошқа ҳеч ким йўқ, — қиз, менинг кўлимдан ҳеч қандай иш келмайди, дегандай уялинқираб жилмайди.

Шу топ кўлимдаги шўрданақ эсимга тушди.

— Медпунктни биласизми?

— Ҳа, чойхонанинг ёнида, — деди қиз ҳозиржавоблик билан. — Юринг, олиб бораман.

— Йўқ, раҳмат. Кўрсатсангиз бўлди.

Ташқарига чиқдик. Қиз рўпарадаги оқ тунука томни кўрсатди.

— Шу уйнинг орқаси чойхона.

Дарров топдим. Чойхона кўчанинг шундай лабида, катта ҳовузнинг бўйида эди. Панжара эшикдан киришим билан гуп этиб райхон ҳиди димоғимга урилди. Энтикиб Кетдим. Ҳовузнинг атрофига беш-олтита ҳаворанг бўёққа бўялган тахта сўри кўйилган эди. Биттасида икки чол, иккинчисида оқ жужун китель кийган бир одам ўтирарди. Афтини кўролмадим. У ҳовузга тескари ўгирилиб, эринчоқлик билан папирос тутатарди. Олис йўл босиб чирчаганим сезилди. Жовдираб, ўтиришга маъкулроқ жой қидира бошладим. Шу тоб ўн уч-ўн тўрт ёшлар чамасидаги, юзларига сепкил тошган, малла соч бир бола югуриб олдимга келди-да, саломлашиб кўлимдаги чамадонни илди.

— Бу ёққа ўтиринг! — деди у дўрилдоқ овозда ва шохлари ҳовузга шўнғиб, муздек шабадада тебраниб турган мажнунтол тагидаги кичкина сўри томон юрди. Боланинг товушини эшитиб, чоллар биз томонга ўгирилишди. Кўлимни кўксимга кўйиб саломлашган бўлдим. Сиполик билан соқолларини тутамлаб, алик олишди. Жужун китель кийган киши ўгирилиш у ёқда турсин, кўз қирини ташламади ҳам. Янги атлас кўрпача устига ўтирдим. Малла соч бола

чой олиб келиб қўйди. Жуда чанқаган эканман, икки пиёла босиб ичдим. Кейин болани чнқирдим.

— Акаси, докторни кўрмадингми?

Мавлонбой аканими? — сўради бола.

— Ҳа.

— Ана ўтирибдилар, — бола қўли билан ишора қилиб кителли кишини кўрсатди. — Мавлонбой ака!

Доктор эринчоқлик билан биз томонга ўтирилди. У — йирик қора кўзлари устидаги бароқ қошлари бир-бири билан тутшиб кетган, думалоқ юзли, мен тенги йигит эди.

— Нима дейсан? — деди у бир менга, бир болага зарда билан қараб.

— Меҳмон акамлар сизни сўраяптилар, — деди бола менга ишора қилиб. — Баққа келинг.

Доктор аввалгидек эринчоқлик билан ўрнидан турди. Мен ўзимча кулиб қўйдим. Бола уни кўрсатиши билан ушм олдига боришим мумкин эди. Билмадим, ғурур йўл куймадими — ёшликда нималар қилмайди киши — ё унинг Менга эътиборсизлик билан қарагани ёқмадими, бормадим, ҳатто, қаршисига ҳам юрмадим. Доктор олдимга келиб, савол назари билан саломлашди.

— Ўтиринг, — дедим қаршимдаги жойни кўрсатиб. — Мавлон сиз бўласизми? — қўшиб қўйдим у ўтиргач Мавлонлигини билиб турсам ҳам.

— Мен, нима эди? — доктор қошларини чимирди.

— Манавини тоғангиз бериб юбордилар, эрмак қилармишсиз.

Доктор нимагадир қизарди-да, қўлимдан халтани олди.

— Чойга қаранг, — дедим мен пиёлани узатиб.

— Раҳмат. Баҳодир! — доктор кимнидир чақирди. Югуриб бояги малла соч бола келди. — Узумдан олиб чиқ. — Бола кетгач менга қаради. — Хўш, келинг?

— Ишга юборишди, — дедим мен ва нима учундир ён чўнтагимдан дипломимни олиб, олдига ташладим.

Доктор дипломни кўриб, қайтарар экан, жилмайиб қўйди. У жуда чиройли жилмаярди. Пастки қалин лаби сал чўзилиб, ўнг юзида кичкина чуқурча ҳосил бўларди. Ингичка мўйлови ёнидаги мошдек хол бўртиб чиқиб, уни худди ёш болага ўхшатиб қўярди. Буни ўзи ҳам сезса керак, жилмайганда юзларига қизиллик югурарди. Ўшанда ҳам худди шундай бўлди. У қизариб, мендан кўзини олди-да:

— Қалай, қишлоқ ёқдими? — деб сўради.

— Тузук, — дедим мен. — Яхши жойлар экан.

— Қишлоқ яхши! — гапимни бўлди доктор. — Бир ёғи тоғ, бир ёғи дарё, мевазор боғ, узумзор... Инсонга яна нима керак? Қорни тўқ, соғ бўлса — бўлди-да. Лекин бу менга тўғри келмайди, йўқ. Баҳодир!

— Лаббай-й, — деди дўриллоқ овоз қаердадир ичкари-да ва шу ондаёқ бир патнис хусайни кўтарган Баҳодир олдимизда пайдо бўлди. — Янги узиб келақолдим, — деди у гуноҳкорона жилмайиб.

— Яша акаси.

Доктор патнисни менга яқинроқ суриб, бир шингил узум олди-да, карсиллатиб чайнар экан, гапида давом этди:

— Мана, бир йилча бўлиб қолди келганимга. Ўзим келганман. Ҳеч ким мажбур қилгани йўқ. Лекин роса пушаймонман. Кечирасиз, бу гапларни сизга айтмаслигим керак эди. Янги одамсиз. Лекин начора. Манави чолларга айтолмайман. Бу ерда ҳеч кимга ҳеч нима деёлмайман. Мени бегона одам тушуниши мумкин. Мен сизга айтсам, зерикиш нималигини шу ерда билдим. Мени чўчитяпти, деб ўйламанг, йўқ. Сизнинг йўлингиз бошқа. Агроном экансиз. Эрталабдан кечгача очиқ ҳавода, далада бўласиз. Юрасиз, ишлайсиз. Мен-чи? Мен дераза ёнида турли хил сассиқ,

— доктор афтини буриштирди, — аччиқ дориларни ҳидлаб, касал пойлашим керак. Касал бўлмаса нима қиламан? Шаҳарда бемор доктор изласа, бу ерда доктор бемор излайди.

— Касал кам бўлгани яхши эмасми? — ҳайрон бўлиб сўрадим мен.

— Бошқаларга яхшидир, лекин докторларга, айниқса менга, бунинг бир тийинлик фойдаси йўқ. Касал бўлмаса рцволаш ҳам йўқ. Даволаш бўлмагандан кейин ўз-ўзидан тажриба ҳам бўлмайди-да.

Мен беихтиёр кулиб юбордим.

— Кулманг, — зарда билан деди доктор ўчиб қолган папиросини қайтадан тутатиб. — Бунинг ҳеч кулгили жойи йўқ.

— Нахотки битта ҳам касал бўлмаса? — сўрадим ўзимни тутиб олиб.

— Битта ҳам? Тўғриси, касаллар бор, лекин қанақа касаллар денг? Биттаси майиб — оёғи чиққан. Биттаси — отдан йиқилиб тушган — қўли синган. Хуллас, ҳаммаси яра-чақалар. Расмана касал йўқ.

— Сизга ачинаман, — дедим мен ҳам жўрттага хўрсиниб.

— Ачинманг, — жавоб қилди доктор. — Фойдаси йўқ. Барибир кетаман. Шаҳарга кетаман. Айтгандай, сиз раисни кўрдингизми?

— Йўқ, районга кетган экан.

— Қаерда яшайсиз? Хабар қилганмидингиз олдин?

— Йўқ, — дедим мен елкамни қисиб.

— Бўлмаса, бизниқига юринг. Иккалаамиз тураимиз.

Доктор ялинганомуз менга тикилди. Йўқ, деёлмадим.

Шу заҳотиёқ йўлга тушдик. Мавлон қўярда-қўймай чамадонимни кўтариб олди. Кўп ўтмай, етиб бордик. Мавлон яшаётган уй тоғнинг этагидаги тепаликка жойлашган бўлиб, уртаси катта равонли икки хонадан иборат эди. Эгаси эри ўлиб кетган бир кампир экан. Мавлон янги келганда яқиндагина ҳарбий хизматга кетган ўғлининг хонасига кўчириб олиб келибди.

Уйга кирганимизда кампир йўқ эди.

— Боғда бўлса керак, — деди Мавлон ва ўз хонасига кириб, деразаларни очиб юборди. Хона бирдан ёришиб, муздек шамол юзга урилди. Мен дераза ёнига келдим.

— Қалай? — деди Мавлон завқ билан ҳавони шимириб.

— Яхши! — дедим тўйиб нафас оларканман.

Бу ернинг фақатгина ҳавоси эмас, манзараси ҳам яхши эди. Олиса, кўм-кўк олмзорнинг ортида кумушдек товланиб Зарафшон оқарди. Чап томонингизда турли хил дарахтлар пана қилиб турган оқ, сариқ уйлар... Ўнг томонингизда эса, кўм-кўк осмон билан ўпишиб кетган паст-баланд тоғ тизмалари ва қиррабурун қора қоя устида девқомат чинор...

— Яхши!.. — дедим деразадан кўзимни узолмай. — Яхши.

— Хўп, бўлмаса, — деди Мавлон жилмайиб. — Сиз ётиб дам олинг. Манави каравот сизники. Мен қўлбола ош тайёрлайман. Кейин мактабга борамиз.

— Мактабга?

— Ҳа, мактабга, — деди доктор. — Қишлоқда қолган болалар йиғилишади. Базм бўлади. Томоша қилиб келамиз. Айтгандай, мен ҳалигача сизни...

Доктор жилмайди. Исминни айтдим. У чиқиб кетгач, кўйлагимни ечиб, муздек каравотга чўзилдим. Ўрнимдан турганимда қуёшнинг ботишига бир қарич қолган эди. Эшикка чиқиб, тошлари кўриниб турган ариқ сувида ювина бошладим.

— Турдингизми? — Бу доктор эди. У катта сочиқни елкасига ташлаб ёнимда турарди. — Бу ерда кўзингиз илинса бўлди, кечаси-кундузининг фарқига бормай ухлайверасиз. Қани, юринг.

Биз уйга кирдик. Стол устида учи синган графин билан тақсимчада аччиқ-чучук турарди. Мавлон уялинқираб жилмайди:

— Айбга буюрмайсиз, бошқа идиш йўқ эди мусалласга. Қани, марҳамат. Кампирнинг ўзи

қилган. Қўлбола. Марҳамат.

У пиёлаларга рангпар мусалласдан тўлатиб қуйди-да, биринчи ўзи ичди. Ҳайрон бўлиб ичмай турганимни кўргач:

— Ҳали кўп ичамиз бу ерда, — деди лабларини сочиқ билан артиб. — Иннайкейин, гапиришиб ичишни ёмон кўраман. Гап иштаҳани бўғади. Олинг.

Ичдим. Кўп ўтмай, ош сузиб келинди. Доктор тошкентча ошга уста экан. Иштаҳа билан едик, ора-чора нордон, лекин ёқимли мусалласдан ичдик.

— Боя мен сизга, ўз ихтиёрим билан келганман дедим, — деди гап орасида қизишиб Мавлон. — Тўғри, шундай бўлган. Лекин сизга ростини айтсам, бу ёққа мажбуран жўнатишган.

Мен ҳам шундай, дегандай кулиб қўйдим. Кўчага чиққанимизда куёш ботган, қишлоқнинг пастки томони қоронғилашиб, бирин-кетин чироқлар милтиллай бошлаган эди. Катта йўлга чиқиб, чойхонага яқинлашганимизда аллақадардан чирманда товуши эшитилди.

— Бошланыпти, — деди Мавлон. — Демак, мажлис тамом бўлибди. Мактабни ўн икки киши тамомлади. Ўнтаси қишлоқда қоляпти. Одам кераклигини билишади-да. Айтгандай, бу ерда томоша ғалати бўлади. Ҳамма ўйнаши, ўйинни билмаган одам ҳамма қатори айтилаётган ашулага жўр бўлиши керак. Бўлмаса кулги қилишади. Албатта, меҳмонлар бундан мустасно.

Мавлон менинг чимирилиб кетганимни кўриб, жилмайди:

— Сиз бугун-эрта меҳмонсиз, чўчиманг.

Биз колхоз идораси жойлашган гулзордан ўтиб, катта нллингликка чиқдик. Кўзларим қамашиб кетди. Майдоннинг ўртасига гулхан ёқилган эди. Бир йигит украинча кўйлагининг энгларини тирсагигача шимариб олиб, чирманда чаларди. Унинг ёнида зар дўппили ёшгина бир бола қашқар рубобининг қулоғини бурар ва «секин, секин» деб чирмандакашни туртарди.

Чирмандакаш парво қилмасди. Майдонда бошқа ҳеч ким йўқ эди. Мен Ҳайрон бўлдим. Мавлон, шошмай туринг хали, дегандай энгимдан тортиб қўйди. Бўш скамейкалардан бирига ўтирдик. Кўп ўтмай, қаёқдандир бир гала қиз ёпирилиб келди. Майдонни қий-чув, кулги босиб кетди. Оёғим тагида пайдо бўлиб қолган катта ола чиноқ ит вовиллаб юборди. Қаердандир шу тобда қора этик кийиб, оқ яктаклари устидан кўк қийиқ боғлаб олган йигитлар келиб қолишди. Ҳеч қандай эълонсиз, гапсиз рақс бошланиб кетди. Мен маҳлиё бўлиб қолдим. Ҳозиргина тўполон қилиб, бетартиб турган қизлар гулхан атрофида товусдек бир текис сузиб кетишди. Мен Тошкентда бунақа ўйинни кўрмаганман. Доктордан сўрадим, ўзлик ўзи тўқишган, «Беш қарсак» деб аталади, деди у. Мен рақсдан кўзимни узолмадим. Гулхан атрофида доира бўлиб, бошларини эгганча оёқ учиди тебранаётган қизларни йигитлар ўраб олган эди. Уларнинг оёқ тегиши, кўкракларини кериб, сиполик билан қизлар атрофида айланиши ва чирмандага жўр бўлиб қарсак чалишларидан чексиз шодлик ва ғурур нафаси уфуриб турарди. Ўйин давомида беихтиёр янграган кулги, соф, сокин кулги, фақат ёшларга хос бўлган самимий кўз уриштиришлар мени ром қилиб қўйди... Ўйин тугаб, лапар бошланиб кетди. Майдонни тўлдириб қўнғироқ овозлар янгради. Кейин яна ўйин... Бу гал якка ўйин бўлди. Ҳамма қатор тизилиб, кенг доира ташкил этди, чирманда билан рубоб «Тановар»ни куйлаб юборди. Ўртага хонатлас кийган бир қиз чиқди. У бошидаги ҳаво ранг пешонабоғини янгитдан боғлаб, ингичка қўлларини ёзганича секин ўйинга тушиб кетди. Ловуллаб ёнаётган гулхандан қизариб кетган нозик юзларида энгил табассум ўйнай бошлади. Қийиқ қора кўзлари олис-олисларга қадалди... Назаримда «Тановар» — бу оғир, аммо ҳаёт муҳаббати билан тўлган рақс унинг учунгина яратилгандек эди.

— Ким бу? — сўрадим беихтиёр доктордан.

— Ойпопук, — деди у. — Усмон аканинг қизи. Усмон аканинг кимлигини билмасам ҳам, сўрамадим.

Лекин доктор ўзи изоҳ берди:

— Раиснинг қизи. Қойил-а?!

Сўнги сўз қизнинг ўйинига қаратилганмиди, ё ўзигами, билолмадим.

— Тузук, — дедим, яхши дейишдан ўзимни тийиб.

— Чақирайми? — сўради доктор ёш болалардек кўзларини ўйнатиб ва жавобимни кутмасдан қўшиб қўйди: — Ҳозир тамом бўлсин.

Бир маҳал майдонда қарсак кўтарилди. Мавлон ўрnidан туриб, қизлар давраси томонга бир-икки қадам қўйди.

— Ойпопук!

— Лаббай?

Ойпопук «ялт» этиб қаради. Унинг ёқимли, қўнғироқ овози бор эди.

Мени кўриб, уялди шекилли бошини сал эгиб салом берди. Унга тикилиб қолдим. Ойпопук ўрта бўйли, қотмадан келган қиз эди. Қора ипак толасидек ингичка, узун киприклари худди сурма сургандек кўзларини ажратиб турарди. Гулхан нуридан ялтираб, юзига озгина соя ташлаб турган қирра бурни остидаги чизиқлар озғинлигини бўрттирар, лекин бу озғинлик унинг ўзига ярашиб тушган эди.

— Дадангиз уйдадилар? — сўради Мавлон.

— Йўқ, районга кетганлар. Мажлис бор экан, — деди қиз.

— Мана, танишинг, янги агроном, — гапида давом этди Мавлон менга ишора қилиб.

Отимни айтиб, қўлимни узатдим. У ялт этиб менга бир қаради-да, секингина қўлини узатди. Кичкина қўл муздек эди. Буни ўзи сизди шекилли, дарҳол тортиб олди.

— Тошкентданмисиз?

— Ҳа.

— Мен ҳам. Тошкент иссиқ.

— Сизга ёқмайдами?

Ойпопук нима дейишини билмай, кўзларини жавдиратди.

— Йўқ, ёқади. Лекин бу ер яхши. Сизга ёқдими?

— Ёқди, — дедим ҳозиржавоблик билан.

Нимагадир у қизариб кетди-да, жилмайди. Кейин, кетаверайми, дегандай қилиб Мавлонга қаради.

— Майли, боринг, — деди Мавлон уни тушуниб. — Биз ҳам кетамиз. Кеч бўлиб қолди.

Ойпопук кетди. Лекин биз ўрнимиздан қимирламадик. Билмайман, нима мени ўзига тортди? Нима мени бунчалик ҳаяжонга солди? Майдондаги ўйин-кулгига тикилиб ўтирган бўлсам ҳам ҳеч нимани кўрмасдим. Хаёлим нималар пиландир банд эди. Лекин нима билан? Билмасдим. Аммо бир нарса аниқ эди. Мен хурсанд эдим, ниҳоятда хурсанд эдим. Мендаги бу ҳаяжонни ўзича тушуниб, Мавлон уйга қайтаётганимизда:

— Булар нима бўпти! Ҳали шундай томошаларни кўрасанки!.. — деди.

Кулдим, ундан эмас, ўзимча кулдим. Назаримда, мен бу ерга бугун эмас, бир йил олдин келганману, лекин шу бир йил ичида кўролмаган нарсаларни бугун кўргандай эдим.

3

Эртасига эрталаб Усмон ака билан учрашдим. У идорада мени кутиб ўтирган экан. Секретарь қиз олдига бошлаб кирди. Кўришдик. Усмон ака кеча районда узоқ қолиб кетиб, мени учратолмаганига афсусланиб, кечирим сўради. Мен айб ўзимдалигини, хабардор қилиб қўймаганлигимни айтдим. Дипломимни олиб таниша бошлади. Рўпарасига ўтприб, унга разм солдим. Унда қизига ўхшайдиган биронта аломат йўқ эди. Кулча юз, сарғиш қошлари сийрак, япалоқ гўштдор бурни ғадир юзига ёпишиб кетган. Лекин икки Чаккасидан оқара бошлаган қалин сочлари уни анча савлатли қилиб турарди.

— Жуда яхши! — деди бир маҳал у ўрnidан туриб. — Худди бизга керак касбни танлаган

экансиз. Жуда яхши. Яккачинорда боғ кўп, аммо қаровнинг мазаси йўқ. Энди йўлга тушади. Нима дейсиз?

Бирон нарса дейишга ожиз эдим, жилмайиб қўя қолдим.

— Мен ҳам янгиман бу ерда, — деди Усмон ака ўнғайсизланганимни кўриб. — Фақат бир йил бўлди келганимга. Илгари районда ишлардим. Бир боғдорчилик билан шуғуллангим келиб қолди.

Шу пайт эшик тақиллади. Секретарь қиз кириб келди.

— Ойпопук чақиряпти. Чой тайёрмиш, — деди у.

— Жуда яхши. Бугун мириқиб чой ичсак бўлади. Қани, юринг.

Усмон ака эътирозимга қарамай уйга бошлади. Ростини айтсам, ўзим ҳам шунчаки номига эътироз билдирдим. Аслида, Ойпопукнинг исмини эшитишим билан яна бир марта кўришни истаб қолган эдим.

Уй олис эмас экан. Бирпасда етдик. Пахса девор билан ўралган ҳовлига кирганимизда:

— Попук-к! — деб чақирди Усмон ака. — Меҳмон олиб келяпман. Бу ёққа чиқ!

Айвонга чикқанимизда ичкари эшик очилиб, Ойпопук кўринди. У ироқи дўппи кийиб, сочини чамбарак қилиб танғиб олган, нўхат гулли кўйлаги баданига ёпишиб турарди. Салом бердим.

— Таниш, — деди Усмон ака менга ишора қилиб. — Янги агрономимиз.

Ойпопук жилмайди.

— Танишмиз, — деди секин менга ер остидан қараб қўйиб.

— Танишмиз? — ҳайрон бўлди Усмон ака. — Ахир, кеча келдилар-ку, қаёқдан танийсан?

Гапга аралашдим.

— Кеча кечқурун мактабда танишдик, — дедим. — Доктор таништириб қўйди.

— Э, бундай денг! Жуда яхши, — деди Усмон ака қизига ўгирилиб. — Сен ҳам ўйнадингми? Ойпопук бош силкиди.

— Аттанг, мен бўлмадим-да, — деди Усмон ака. — Нимага ўйнадинг? Яна «Тановар»гами? Нега уяласан?

Ойпопук қизариб, ичкарига кириб кетди. Усмон ака кулди.

— Буни қаранг, мenden уялади. Ҳалигача унинг ўйинини кўрганим йўқ. Ҳамма кўрди, фақат мен кўрганим йўқ.

Мен жуда яхши ўйнадилар, демоқчи эдим, демадим. Уялдимми, ё сир тутгим келдимми, билмайман.

Кўп ўтмай, Ойпопук ичкаридан чикди-да, айвонга дастурхон ёзди ва ўзи ҳам ўтирди. Лекин ҳеч нарса емади. У ўнг чаккасидан тушиб турган бир тутам сочини ингичка бармоқлари билан ўйнаб лабларига теккизар, баъзи-базида отасига қараб қўйиб, олдидаги совиб қолган чойни эрин-чоқлик билан қулт-қулт қилиб дори ичгандай ичарди.

У менга эрка кўриниб кетди. Якка қиз бўлгандан кейин шу-да. Истаганини қилади. Лекин эрка бўлса нега қишлоқда қолади, колхозда ишлайди? Наҳотки, бу ҳам эркалик бўлса? Мен тушунолмадим. Аммо секин-секин аччиқ кўк чойни ичар эканман, ундан кўзимни узолмасдим. Буни сездимми, бир маҳал ўрнидан туриб, ичкарига кириб кетди.

Нонушта қилиб бўлиб, кетай деб турганимизда у эшикдан мўралаб отасини имлаб чақирди ва нимадир деди. Ус-мон ака кулди.

— Майли, олиб чиқ бўлмаса, — деди у кулги аралаш. Ойпопук кўп ўтмай, ичкаридан янги кўқон дўппи олиб чиқди ва отасига кийгизиб қўйди.

— Раҳмат, қизим, раҳмат, — деди Усмон ака қизини бағрига босиб. Кейин менга ўгирилди. — Ўзи тикди!

Ойпопук қизариб кетди.

— Кечга нима қилай? — сўради кўзларини мушти билан яшириб.

— Қўнглинг тусаганини қил. Мен сал кеч келаман, — деди Усмон ака.

— Ўзингиз келасизми?

— Билмадим, — деди Усмон ака менга қараб қўйиб. — Лекин ҳар ҳолда, кўпроқ қилганинг маъқул.

Ойпопук бош силкиди. Биз эшикка чиқдик.

Ўша куни кечқурун мен Усмон акаларникига келмадим. Биринчидан, иш кўпайиб кетди. Иккинчидан, Ойпопукнинг хагги-ҳаракати мени иккилантириб қўйган эди. Бу қандай қиз ўзи? Нега ўзини бундай тутяпти? Нима учун менинг олдимда ўзи тиккан дўппи билан мақтанди? Шуларни ўйлаб, бошим қотди. Кейин ишга берилиб кетдим. Ўша куни биз Усмон ака билан узумзорга бордик. Раис мени Саксонбой ота билан таништирди. Анча ёшга бориб қолган бу одам у. чумчилик бригадасининг бошлиғи экан. Кейин раис кетди. Литвадан ўнта наслдор сигир келган экан. Шуни кўргани кетди. Мен бригадада қолдим.

Усмон ака айтганидек, Яккачинорда боғ кўп, лекин қаровнинг мазаси йўқ эди. Район асосан пахтакор район оўлгани учун ҳамма куч пахтага берилиб, боғдорчилик унутилган эди. Ўша йиллари фақатгина бизда эмас, бошқа кўйгина колхозларда ҳам аҳвол шундай чатоқ эди. Бунинг устига мен янги одамман қишлоқда, кўлимда агрономлик диплоmidан бошқа ҳеч нарса йўқ. Тажриба қаёқда дейсиз! Эсимда, беш йил давомида беш-олти мартагина бир ой-бир ойдан учхозда бўлганмиз. Қолган вақтларда институтдан гашқари чиқилмаган. Шунинг учун ҳам бепоён узумзорни кўриб ваҳмим келди.

— Чўчиманг, ўғлим, — деди Саксонбой ота кўзим жавдираётганини пайқаб. — Кўрққан кўзга кўша кўринади. Кўникиб, ўрганиб кетасиз.

Мен ишшайдим. Ўша пайтдаги ўзимнинг аҳволимни бошқача тасвирлай олмайман. Ўзининг ожизлигидан бўлак ҳеч нарса кўзига кўринмай, шу қишлоққа келганига ачиниб турган одам кекса дехқоннинг бу гапини қандай кутиб олиши мумкин эди?!

— Усмонжон ҳам янги келганида чўчиган эди, — гапида давом этди Саксонбой ота. — Унда аҳвол ҳозиргидан ҳам ёмон эди. Келди-ю, ўт босиб ётган узумзорга тикилиб, худди сиздек бошини қашиди. Кейин папирос чекиб, хаёл суриб кетди. Ўшанда унга ҳам чўчиманг, дедим. Кўрққан кўзга кўша кўринади, дедим. Кулди. Эртасига ўнта одамни бошлаб келиб, менга топширди. Баҳор эди ўшанда. Энди ток очаётган эдик. Топширди-ю, шулар кузгача сизда ишлайди, деди. Дам севинаман, дам ҳайрон бўламан. Қаердан топди шунча одамни дейман.

— Усмон ака асли шу ерликми? — сўрадим гапини бўлиб.

— Ҳа, — деди Саксонбой ота. — Шу ерда туғилган. Лекин кетиб қолган. Қайтиб келганига йилдан ошиб қолди. Илгари райкомда ишлаган. Анча ишлаган. Кейин обкомга олишди. Ундан олдин нима қилган, билмайман. Эшитишимча, Тошкентда катта хизматда ҳам бўлган. Яккачинор газетага тушгандан кейин бу ёққа келди.

— Газетага нега тушади?

— Эшитмаганмисиз? — Саксонбой ота бошини чайқаб, мошкичири соқолини бир-икки силади-да деди: — Ўтган йили колхозимизни бутун областга кўтариб уришди. Бу шундай бўлди. Колхозга қандайдир йўл билан Эгамқул Тошматов деган одам раис бўлиб қолди. Урушдан кейин ўзини эплолмай, инқиллаб-синқиллаб турган колхоз у келганидан кейин бирданига орқага ташлаб юборди. Юлғичлар кўпайди, бошимиз қарзга ботиб кетди. Бир-икки шикоят қилиб, районга бордик. Фойда бермади. Кейин газетга ёздик. Бир йигит ўн кунча қишлоқда бўлиб, бошлаб ёзди. Эгамқул қочди. Ҳали ҳам қорасини кўрсатмай қочиб юрибди. Шундан кейин бир ой ўтиб, Усмонжон келди. Барака топсин, тузук. Э, ўғлим, кишида ғайрат бўлса ҳаммасига ўрганиб кетади. Гап ғайратда, меҳнатда.

Чолнинг гапи анча далда бўлди. Ишни узумзордан бошлашга ўзимча аҳд қилдим. Тўғри қилган эканман, Саксонбой ота менга кўп нарсани ўргатди. Ойпопук хаёлимдан кўтарилди. Эрталаб уйдан чиқаману, кечгача гоҳ Усмон ака билан, гоҳ ўзим, баъзида эса Саксонбой ота

билан, Қайдарали ака билан далада бўламан, қирга бораман. Бир хоиада турсак ҳам Мавлон билан баъзан кўришмайдиган бўлиб қолдим. Мен келганда у бўлмайди, у келганда мен ухлаб ётган бўламан. Шундай вақтларда уй эгаси Шаҳодат хола орқали алоқа қиламиз.

Бир куни эрталаб ишга кетаётганимда Шаҳодат хола орқамдан чиқиб тўхтатди.

— Бугун бир амаллаб дўхтурхонага кирармишсиз, — деди у сирли оҳангда. — Доктор ғалати дори топган эмиш. Тушда келиб, ичиб кетармишсиз.

— Қайдам, — дедим мен ишим кўплигини билиб.

— Бунақа деманг, — деди кампир ялиниб, — доктор ўтиниб сўради, кейин, келмаса бошқа уй топсин, деди.

Кампир кулди.

— Уй меники, шу ерда тураверасиз. Аммо лекин ўртоғингизнинг сўзини қайтарманг. Бечора кун бўйи бир ўзи, зерикади-да.

Шу пайт Мавлоннинг ҳовуз лабида эснаб ўтиргани кўз олдимга келди.

— Хўп, келаман. Шундай деб айтинг, — дедим. Ваъдага мувофиқ кун тиккага келганда, узумзордан чиқиб чойхонага келдим. Медпункт берк эди. Ҳайрон бўлиб сўрига ўтирдим. Шу топ чойхонанинг томида малласоч болани кўриб қолдим. У дарё томонга ўгирилиб олиб, ҳадеб дўпписини силкитарди. Кўп ўтмай, у тушди ва бир чойнак чой олиб келиб:

— Мавлонбой акам ҳозир келадилар, — деди ва маънодор кулиб қўйди.

Ҳақиқатан ҳам чорак соат ўтар-ўтмас Мавлон келди. Кўлида челақ. Нуқул жилмаяди.

— Тинчликми? — сўрадим ҳеч нарсага тушунмай. — Канақа дори топдингиз?

— Мана, — деди Мавлон челақни олдимга қўйиб. — Сизни кўролмай шуни ўйлаб топдим.

Ишлаш ҳам эви билан-да.

Челақка қарадим. Ичида бир неча балиқ бор эди.

— Ўзим тутдим! — деди Мавлон ғурур билан. — Ҳозир ковурамиз.

— Хўп, сиз ковурасиз, — дедим. — Мен нима қиламан?

— Дам олинг. Чарчагандирсиз? — деди доктор. — Бугун кун жуда исиб кетди.

Кун ҳақиқатан ҳам иссиқ эди. Ҳаво дим. Дарахтнинг учи қимирламайди. Чурқ этган товуш йўқ. Қуш-қумурсқа ҳам афтидан ўзини панага олган эди. Бундай кунлар тоғли жойларда камдан-кам бўлади.

— Чўмилиб келаман, — дедим мен.

— Майли, — деди доктор.

Қишлоққа келганимдан бери дарё томонда бўлмаган эдим.

— Лекин қолиб кетманг, тез қайтинг, — деди доктор.

— Ярим соатда келаман, — дедим мен.

Зарафшон жуда тинч эди. Қаёққа қараб оқаётгани билинмасди. Ечиниб, шамол бўлмаса ҳам кийимларимнинг устига тош бостирдим-да, сувга шўнғидим. Шундагина дарёнинг катта куч ва тезлик билан оқаётганини сездим. Студентлик йилларимда болалар билан комсомол кўлига бориб мусобақа ўтказардик. Шунда сузишнинг бир нечта турларини ўрганиб олган эдим. Оқимга қарши баттерфляй усулида сузиб кетдим. Бир маҳал бундай қарасам, анча жойга бориб қолибман. Қирғоққа чиқдим. Яна бояги жойга бориб тушмоқчи бўлдим. Борганимда эса, айнидим. Сув муздек, жуда чўмилишли эди. Олис-роқдан оқиб келмоқчи бўлдим. Бирпас қирғоқ бўйлаб юриб, олмazorга келиб қолдим. Рўпарамда, шундай сувнинг лабида катта харсангтош турарди. Шунинг устидан калла ташламоқчи бўлиб, энди оёқ кўювдим, нима бўлди-ю, шалоп этиб сувга ағдарилиб тушдим. Шўх кулги қулоғимга кирди. Ўзимни эплаб олиб, таги пастроқ жойга ўрнашдим-да, қирғоққа қарадим. Сершоҳ олма тагида Ойпопук ўтирарди. Эгнида ўша мен уйида кўрган нўхат гулли кўйлаги, бошида ўша ироқи дўппи. У ўзини кулгидан тўхтатолмасди. Нима қилишимни билмай қолдим. Қулоғим шолғомдай қизариб кетган, жойимдан қимирламайман. Буни сизди шекилли, тиззасидаги китоб билан юзини яшириб,

кулгисини тўхтатди. Ноқулай аҳволдан кутулишни ўйлаб, савол ташладим.

— Нима ўқияпсиз?

— «Денгиз сирлари»ни, — деди Ойпопук ҳозиржавоблик билан. Афтидан, у ҳам бу аҳволдан мени кутқармоқчи эди. — Ўқиганмисиз?

— Йўқ, — дедим пушаймон билан. Ўқиш у ёқда турсин номини ҳам эшитмаган эдим. — Сир кўп эканми денгизда?

— Билмадим, — деди у жилмайиб. — Энди бошладим. Лекин ҳалитдан ёқмаяпти. Уруш ҳақида бўлса керак. Урушни ёмон кўраман.

Ойпопук бирданига жиддийлашди. Лаблари юмилиб, чап кўзи сал қисилди:

— Ким яхши кўради урушни? — дедим мен. — Ҳамма ёмон кўради.

— Ҳеч ким менчалик ёмон кўрмайди, — деди Ойпопук эътироз билдириб бўлмайдиган оҳангда. Кейин бирдан кулиб юборди. — Сиз яхши сузар экансиз!

Кулоқларим яна қизариб кетди.

— Кулманг, — дедим ялингансимон.

— Кулаётганим йўқ, — деди Ойпопук. — Чиндан айтяпман. Ҳув анави ерда сузганингизни кўрдим. Мен сира шундай сузолмайман.

— Ўргатиб қўяйми? — дедим гапим унга қандай ботишини ўйлаб ўтирмай.

— Раҳмат, — деди у ва негадир қизариб кетди. — Боринг, совуқ қотгандирсиз.

Кетгим келмаса ҳам унинг сўзини қайтаролмадим. Бунинг устига вақт ҳам бўлиб қолган эди.

Шундай бўлса ҳам:

— Шу ердалигингизни билсам, чўмилмасдим, — дедим уни гапиртириш учун.

— Нега? — хайрон бўлиб сўради у.

— Яна куласиз-да.

Ойпопук кулди. Мен ҳам унга қўшилдим.

— Боринг, совуқ қотиб кетгандирсиз.

— Кулмайсизми?

— Йўқ, кулмайман.

Мен бир шўнғиб сузиб кетдим.

— Бизникига келинг! — деб қичқирди анчадан сўнг орқамдан у.

Қўл силкидим.

— Талқон еб сизни сувга юборадиган экан! — деди Мавлон чойхонага келганимда. — Қани, манави пиёзни тўғранг.

У қўлимга иккита тухумдек пиёзни тутқазиб, ўзи ошхонага кетди.

Кўп ўтмай, кип-қизил қилиб, бутун-бутун қовурилган балиқлар келтирилди. Мавлон ўзида йўқ хурсанд эди.

— Энди бу ёққа қаранг! — деди у пиёзга мурч сепиб аралаштиргач. — Тобингиз қалай?

— Нимага? — дедим мен.

— Мана бунга-да, — у ҳовуздан атир шишага ўхшаган идишни тортиб олди ва сирли оҳангда деди: — Кўлбола. Тўқсон олтиталикдан.

Иштаҳа билан овқатландик. Мавлон озгина ичиб олиб, одатдагидек гапга тушиб кетди.

— Бу ерда нима бор бизга? Ишми? У ҳам сизда бор, менда йўқ. Олинг, тузук-тузук олинг. Ё кетаман, ё бошқа ишга ўтиб кетаман. Бу ер менга тўғри келмайди. Қалай, балиқ тузукми?

Бош ирғитиб, мақтаб қўйдим. Мавлон яна гапга тушиб кетди. Аммо нима деганини эшитмадим. Хаёлим дарё лабида бўлган учрашувда эди, кулоғим остида ҳамон «Бизникига келинг!» — деган кўнғироқ овоз жарангларди.

— Ойпопукни бугун кўрдингизми? — сўрадим бирдан доктордан.

— Қаерда? — деди у. Дарёга ишора қилдим.

— Йўқ.

Докторнинг бу гапи негадир менга ёкиб кетди. Кўз олдимда Ойпопукнинг кулиб турган чехраси пайдо бўлди.

— Қуйинг, доктор! Қўлболадан қуйинг! — дедим завқ билан.

...Салқин тушганда далага йўл олдим. Хаёлим ҳамон дарё лабида эди. Нима бўлди менга? Нега бунчалик шодман? — дердим ўз-ўзимга.

4

Ўша куни кечаси туш кўрдим. Икки томони тоғ билан ўралган кўм-кўк адир эмиш. Адирнинг ўртасига қизил гилам тўшалган. Унинг устида мен оқ от миниб турган эмишман. Қаердандир, олисдан кўшиқ эшитиларди. Сўзларини англамасам ҳам, унинг менга бағишланганини билар эмишман. Бирдан осмонни қора булут босди, момақалди роқ гулдираб чакмоқ чакди. Тагимдаги от типирчилаб қочмоқчи бўлди. Аммо мен юганидан маҳкам ушлаб, қадам босгани кўймадим. Ҳаммаёғим ивиб кетди, гилам қаёққадир йўқолди, кўшиқ тинди. Ҳаммаёқни мудҳиш сукунат қоплади. Кўзларимни юмдим. Бир маҳал бундай қарасам, хаво очилиб кетибди. Олдимда эса... олдимда катта қизил гиламни, худди бояги остимдагидек гиламни ёзиб, Ойпопук турибди.

Ростини айтсам, ўша куни ўзимнинг тушимдан ўзим чўчиб кетдим. Нега чўчидим, билмайман. Бироқ бир нарса равшан эди. Мен Ойпопук ҳақида кўп ўйлайдиган бўлиб қолган эдим. Бу севгим, ё шунчаки йигитлик шўхлигим, аниқлаш қийин эди ўшанда. Севги десам, унинг бунчалик тез пайдо бўлишига ишонмасдим. Шўхлик десам, ўзимни ихши биламан, шўхликка тобим йўқ эди. Лекин борди-ю шундай бўлиб қолса, қизга хиёнат қилмаслик, уни ҳеч парсага ишонтирмаслик лозим эди.

Шундай хаёллар билан кун бўйи наша чеккан одамдай гангиб юрдим. Қаерларга бордим, нималар қилдим, кимлар билан гаплашдим — яхши билолмайман. Лекин олмазорга ўтаётиб, осма кўприкдан думалаб тушай деганим ҳали-ҳали кўз олдимда.

Уйга одатдагидан эртароқ қайтиб, каравотга чўзилдим. Шаҳодат хола овқат олиб кирди.

— Мошхўрда, болам, — деди у столга буғи чиқиб турган косани қўйиб. — Аччиқ-аччиқ ичиб олинг. Бутун глрмдоридан иккита солганман. Мазангиз йўқ кўринади.

— Сал бош оғрияпти, — дедим гапни кўпайтирмаслик учун. Кампир бир гапга тушиб кетса, тўхтатиш қийин эди. Бахтга қарши бу гал ҳам шундай бўлди.

— Ўзим ҳам айтдим-а, — деди у стулга яхшилаб ўтириб олиб. — Кўзларингиз киртайиб турибди. Иссиғида ичиб олинг. Кейин ўралиб ётсангиз, ғуборларингиз чиқади-қўяди тсрлаб. Собирим омон бўлгур, доим шунақа қиларди. Қилмаганига кўймасдим-да ўзим ҳам. Сизга ўқиб бердимми-йўқми, анов куни хатида, мошхўрдангизни соғиндим ойи, депти. Мусофир юртда мошхўрда бўлармиди!

Инграб юбордим.

— Тура қолинг, болам, — деди у гапидан тўхтаб, — доктор келгунларича ичиб олинг, зора ўзингизга келиб қолсангиз. Бош оғриғи ўлсин, одамнинг тинка-тинкасини қуритиб юборади. Бир-иккита дори ҳам ичиб юборинг. Дори ҳам фойда беради. Мавлонбой янги келганларида мен шунақа бўлдим. Икки чаккам ёрилиб кетай-ёрилиб кетай деди...

Кампир яна гапга тушиб кетди. Бошим ростданам оғриб қолмасмикин, деб чўчиб турган эдим, Мавлон келиб қолди. Анча енгил тортдим.

— Қайнонанинг суйган экан, болам-ей, бирга ича қолинглар. Туринг, болам, — деди Шаҳодат хола хонадан чиқаётиб.

Аччиғим чикқанидан кулиб юбордим-да, ўрнимдан турдим.

— Ҳа, тинчликми? — сўради Мавлон беихтиёр жилмайиб.

— Кампир тушмагур миямни қоқиб, кўлимга берай деди, — дедим.

Шу тоб Шаҳодат хола яна бир коса мошхўрда олиб кирди. Қоладими, деб қўрқиб турувдим, йўқ, тез чиқиб кета қолди.

— Ича қолинглар. Бирам ширин бўптики! — деди кетаётиб.

Мавлон бирданига овқатга ёпишди.

— Бугун тузук, — деди у оғзини тўлдириб. — Иккита касал кўрдим. Иккалови ҳам грипп. Биттаси оғирроқ. Биласизми ким?

— Йўқ, — дедим мен.

— Раиснинг қизи. Ойпопук.

— Ойпопук?

— Ҳа, — деди Мавлон парвосизлик билан. — Нима, унинг касал бўлиши мумкин эмасми?

— Ахир, кеча... — дедим мен хайрон бўлиб, лекин гапим оғзимда қолди. Дарё лабидаги учрашувни айтгим келмади.

— Ҳа, худди кеча шамоллаб қолибди, — деди Мавлон. — Кечаси билан иситмалаб чиқибди. Ҳозир ҳам температураси қирқ. Усмон аканинг ваҳми учиб кетибди. Битта қиз-да. Арзанда. Шаҳарга юбормоқчи эди, керакмас дедим; наҳотки оддий гриппни шу ерда тузатиб бўлмаса! Рози бўлди. Ичсангиз-чи, овқат совиб қолди.

— Нима қилиб шамоллабди? Мавлон кулди.

— Чўмилибди дарёда. Янгича сузишни ўрганмоқчи бўлибди. Кечқурун шамол турди-ю, ўшанда ҳам дарёда экан.

Мен тилимни тишладим.

— Ётибдими?

— Ётибди. Анча ётади. Ҳамма касалнинг асосий давоси — қимирламай ётиш. Бу қонун. Ун кунча ётади. Ҳа, ўйланиб қолдингиз? Ичинг.

Бир-икки қошиқ ичиб, жойимга бориб ётдим. Лекин уйку келмади. «Бу қанақаси бўлди? — дердим ўзимча. — У мендан кулмаган экан-да. Кулса, мендақа сузишни ўрганмоқчи бўлармиди? Шунақа сузиш нега керак бўлиб қолди унга? Наҳотки, мени ёқтириб қолган бўлса? Йўқ, бундай бўлиши мумкин эмас. Мени билмайди-ку! Балки, шундай, ўзича ўрганмоқчи бўлгандир?»

— Доктор, — дедим фикрим чалғиб кетганини сезиб.

— Лаббай? — Мавлон мен томонга ўгирилди.

— Ойпопук қанақа қиз?

— Яхши қиз, — деди у хайрон бўлиб. — Нима эди?

— Сизга ёқадими?

— Йўқ.

Нега?

— Меъёр йўқ унда. Бир қарасангиз, чарақлаган кун, бир қарасангиз, ковоғидан қор ёғилади. Бунақалар менга ёқмайди. Мана, Фарида бошқа гап, — деди доктор тамшаниб. Секретарь қизнинг исми Фарида эди. — Жаҳли қирқ даражага чиқиб кетса ҳам илжайиб тураверади. Ҳа, айтмоқчи, нима эди?

— Ўзим, шундай, — дедим хаёл суриб.

— Бир гап борга ўхшайди. Яширманг, — деди доктор ёнбошлаб олиб. — Врачлар сир сақлашни билади. Айтинг.

— Йўқ, ҳеч гап йўқ, — дедим аввалгидай хаёлчанлик билан.

— Сизга ёқадими?

— Билмадим, — дедим мен.

Ростини айтган эдим. Шундай бўлса ҳам докторнинг саволидан негадир юрагим жизиллаб кетди. Ойпопук ёқармиди менга? Бунга жавоб бериш қийин эди.

Эрталаб идорага чикдим. Усмон ака иккаламиз қирга бориб келадиган эдик. Беш гектар

ердаги беда шу пайтгача ўрилмабди. Бригадир правление мажлисида нимадир деб ғўлдирди. Ўзимиз бориб кўрмоқчи ва ўша ернинг ўзида нима экишимизни маслаҳатлашиб келмоқчи эдик.

Идорада раис йўқ эди. Фарида телефон қилмоқчи бўлувди, йўқ, дедим. Ойпопукнинг касали эсимга тушди. М.шлон ҳам ўша ерда эди. Анча кутдим. Бир маҳал раис келди. Ранги сўлгин, ухламаганга ўхшайди. У кечирим сўраб, Фаридага, тушга қайтиб келаман, деб бир қанча топшириқ берди-да, отга минди. Йўлга тушдик. Мен Ойпопукнинг соғлиғини сўрамоқчи бўлиб, бир-икки мурта оғиз жуфтладим, лекин ботинолмадим, уялдим. Қишлоқдан чиққунча жим бордик. Усмон ака отнинг тизгинини бўш қўйиб, қўлини эгарнинг қошига тираб олган эди. Сезиб турибман, чарчаган. Кўзлари баъзан ўзидан-ўзи юмилиб кетади. Олмазордан ўтдик. Усмон ака папирос тутатди. Оғзи-бурни аралаш куч билан тутун чиқариб, менга ўгирилди.

— Уйқу босяпти, — деди гуноҳқорона жилмайиб. — Кечаси билан мижжа қоқмай чиқдим. Попукнинг тоби йўқ.

— Оғирми шунақа? — сўрадим секин.

— Йўқ, оғирмас, — деди раис. — Лекин кўрқитиб юборди. Етти-саккиз йилдан бери ўзининг ҳам энди оғриши. Биласизми, уйингиздаги яккаю ягона одамингиз ўзини нохуш сезса, кайфингиз жуда бузилиб кетар экан. Айниқса, ёшингиз ўтиб қолганда. Кечкурун келсам, уй жимжит. Кундузи фермада ҳам кўрганим йўқ эди. Ҳайрон бўлдим. Илгари эшиқдан киришингиз билан вангиллаб радио гапирарди ё пластинка қўйиларди. Ўртоқлариникидадир, деб ичкарига кирдим. Ётибди. Нуқул аксиради. Докторни чақирдим. Иситмаси қирқ. Қандайдир янгича сузишни ўрганмоқчи бўпти. Кимга керак экан бу!

Қизариб кетганимни сездим-да, кўзимни раисдан олиб қочдим.

У гапида давом этди.

— Ўзи анча чайир. Шамол турди-ку, шунда оғриб қолган-да. Оғирмас. Мавлонжон ҳам шундай деяпти. Лекин мен жуда кўрқиб кетдим. Бир марта шунақа, ёмон юрак олдириб қўйганман. Анча бўлди бунга. Ўн яшар бола эди Ойпопук ўшанда. Нима бўлди-ю, бир кечада ҳамма тиши тушиб кетди. Қўл-оёғи шишиб, майда-майда пуфакчалар ҳосил бўлди. Тошкентда ишлардим. Битта таниш ошнам ишлайдиган клиника бор эди. Шу ёққа олиб бордим. Врачлар кўриб, касалхонага ётқизишди. Уч ой ётди. Уч ой менинг учун уч йил бўлиб кетди. Бўш қолдим, касалхонага югураман. Эрталаб, кечкурун-ку, сўзсиз. Бир ойча ҳар борганимда, ана кетади-мана кетади, деган гапни эшитиб юрдим. Йўқ, тузалиб кетди. Ўшандан бери юрак ўйноғиман. Лекин ҳозир ўзини эплаб олган. Докторнинг айтганини қилади. Илгари дори ичмай хуноб қиларди.

Усмон ака кулди.

— Кеча ҳатто уколга ҳам рози бўлди. Аммо роса афти буришди.

— Келинойимлар йўқмилар? — дедим бирдан мен. Нега бундай деб сўрадим, ўзим билмайман. Лекин бу савол менга кўп нарсани ойдинлаштирди.

Усмон ака саволимни эшитиб, аввал ўйланиб қолди, кейин эса, янгитдан папирос тутатиб, чуқур тортди-да, деди:

— Сиз менга қийин савол бердингиз. Бунинг тарихи катта. Майли, сизга айтсам, айта қолай. Ростини, бунинг ҳеч қандай сири йўқ, лекин дуч келган одамга гапиришни ёқтирмайман. Одамлар бир хил эмас. Баъзилар тўғри тушунади, баъзилар нотўғри. Сиз тушунишга ҳаракат қиларсиз, деб ўйлайман. Хўп, бўлмаса эшитинг. Йўл олис, зерикмайсиз ҳам.

5

— Мен уйланмаганман, — деди анчадан сўнг у. — Бунинг сабаблари кўп. Яхшиси бир бошдан айтиб берақолай. Уруш бошланганда мен эндигина институтни битирган эдим. Асли ўзим тарихчиман. Қишлоқ хўжалиги иккинчи мутахассислигим. Дипломимни олган кунимок военкоматга чақирди. Уч кундан кейин эса, фронтга жўнадим.

Менинг ҳеч кимим йўқ, болалар уйда тарбияланганман. Отам ҳам, онам ҳам ёшлигимда ўлиб кетган. Қариндош-уруғларим борми-йўқми, билмайман. Ростини, унчалик кўм қидирганим ҳам йўқ. Болалар уйи — бор қариндош-уруғим, ўз уйим эди.

Мен тушган полк уч ойча Саратовда машғулот ўтказиб, Украинага юборилди. Киев учун жанг қилдик. Мендақа олий маълумотлилар полкда кам эди. Шунинг учун икки ой ўтар-ўтмас ротага командирлик қила бошладим. Лекин фронтда кўп бўлганим йўқ, чекинаётганимизда оғир ярадор бўлиб қолдим. Душман бомбаси шундай блиндаж устига тушди. Уч-тўрт жойимга осколка тегди. Ичкарига жўнатишди. Икки ой госпиталда ётдим. Шундан кейин мени бутунлай жўнатиб юборишди. Госпиталда мен бир ҳамшира билан танишиб қолдим. Операциядан чиқиб, кўзимни очсам, олдимда чиройли бир қиз менга тикилиб ўтирибди. Унинг оппоқ юзи, билинар-билинимас сепкил тошган кичкина бурни, айниқса доим кулиб турадиган осмондек тиниқ кўм-кўк кўзлари ҳали-ҳали кўз олдимдан кетмайди. Табиий, мен уни яхши кўриб қолдим. Бахтимга у ҳам мендан ўзини олиб қочмади. Бўш қолди дегунча мен ётган палатага келарди. Мен ҳам унинг келишини сабрсизлик билан кутардим. Келганида эса, гапга тушиб кетардим. Гапимиз сира адо бўлмасди.

Яхши нарсалар ҳақида гаплашсак, баравар шодланар, ёмон нарсалар ҳақида гаплашсак, баравар нафратланардик. Наларимда, биз тилга олмаган, ҳаяжон билан муҳокама қилмаган бирон нарса дунёда қолмаган эди. Биз урушдан кейин тўй қилишга аҳд қилдик. Хайрлашадиган кунимиз у ўзининг энг севимли ва менга ёққан украинча кўйлагини кийиб келди. «Кўришгунимизча мени шундай эслаб юр», — деди. Анча жойгача кузатиб кўйди. Биз хат орқали алоқа қилиб туришга аҳд қилдик. Урушдан кейин Олеся, унинг исми ҳам чиройли эди, Тошкентга келишга ва умрбод шу ёрда мен билан яшашга ваъда берди. Уруш кўп чўзилмайди, дсб ўйлаган эдик ўшанда биз. Кейин хайрлашдик. Мен уни бошқа кўрмадим. Тошкентга келганимда ички ишлар министрлигига ишга юборишди. Ўша пайтлари менинг учун қаерда ишлашимнинг аҳамияти йўқ эди. Биронта иш билан машғул бўлсам бўлди, деб ўйлардим ўзимча. Ахир айтинг, анча ишдан чиққан соғлиқ билан тузукроқ иш танлашим мумкинми?! Ишга тушган кунимок Олесяга хат ёзиб юбордим. Аммо бир ой ўтар-ўтмас госпиталь бошлиғидан хунук хабар олдим. Олеся бомба тагида қолиб, ҳалок бўлган эди. Ўзимни йўқотиб кўйдим. Ҳеч нарса кўзимга кўринмай қолди. Назаримда, дунёнинг лаззати мен учун қолмаган эди. Унда фақат битта мажруҳ одам бор, у ҳам бўлса — мен эдим. Бунинг устига ёлғизлик... Юракни эзадиган, ёруғ кунни ҳам қора парда орқасидан кўрсатадиган бадбахт ёлғизлик. Нима қилишимни билмай, муккамдан ишга тушиб кетдим. Мен сизга айтсам, кишини ҳар қандай оғир аҳволдан қутқарадиган нарса бу меҳнат экан. Уч-тўрт ой ишлаб, ҳаётга бошқача кўз билан қарайдиган бўлиб қолдим. Нима қилмай: корхоналарда бўлиб, порахўрлик, алдамчиликни текширайми, ё дезертирлик қилиб юрганларни тутайми, уруш йиллари бизга шундай ишлар билан ҳам шуғулланишга тўғри келарди, ҳамма жойда, ҳамма нарсада ўзимнинг ҳаётга кераклигимни тушуниб олдим, ғам унутила бошлади. Бир куни Қашқар маҳалладан ўтиб кетаётиб, болалар уйига кўзим тушиб қолди. Нимадир юрагимни тирнаб кетди. Ичкарига кирдим. Ҳовлининг ўртасида болаларга пирожки улашишаётган экан. Бирпас қараб турдим. Болалар навбат билан тарбиячи олдига бориб, биттадан пирожки олишар ва қувонганларидан ҳовлини бошларига кўтариб чуғурлашарди. Бир маҳал кичкина бир қизча «Дада!» деб кичқириб юборди ва югуриб келиб, ўзини оёғимга ташлади. Мен то саросимадан қутулиб, қизчани кўлимга олгунимча, атрофим одамлар билан тўлиб кетди. Катталарнинг чехрасида кулги, болалар эса «урра, урра!» — деб чапак чалишарди. Мен хайрон эдим. Қизча бўйнимга маҳкам ёпишиб олган, бутун бадани титрарди. Кўлимга оқиб тушган иссиқ ёш мени ўзимга келтирди, уни секин ерга кўйдим.

— Йиғлама, қизим, йиғлама, — дедим бўғилиб. Лекин унинг дўмбоқ юзига тирқираб оқиб тушаётган ёшни кўриб, ўзимнинг ҳам кўзларим намланиб кетди.

— Нега ҳеч хат ёзмадингиз? Жудаям соғиндим, — деди қизча ўпкасини тутолмай.

Мен яна ҳайрон бўлиб қолдим. Қизча мени дадаси билан адаштираётган эди. Шу ерда мен хато қилдим. Унинг саволига ёлғон бўлса ҳам бирон нарсани баҳона қилиб, жавоб беришим керак эди. Мен бўлсам:

— Отинг нима? — деб юбордим.

— Отим? — қизча бақрайиб менга қараб қолди. Кейин ҳўнграб йиғлаб юборди-да, қочиб кетди.

Шу пайт мени кўрсангиз эди! Оёқларим увишиб, рангимда ранг қолмаган... Ҳеч ким бунчалик ачинарли ахволга тушмаган бўлса керак. Болалар тарқалиб, ҳовлида битта мендан бошқа ҳеч ким қолмади. Ҳаммаёқни аянчли жимлик қоплади. Кўзларим яна ёшланди. Ўпкам тўлиб кетди. Қимирламай жойимда туриб қолдим. Қанча турдим, билмадим, орқамдан кимнингдир йўталгани эшитилди. Ўғирилдим. Олтмишларга бориб қолган бир мўйсафид ҳассага таяниб турарди.

— Ҳаммасини кўрдим, — деди у қалтироқ овозда. — Адашди. Сизни отам, деб ўйлади. Отасининг ҳалок бўлганини оилмайди бечора.

У жим бўлиб қолди. Мен ҳам индамадим. Чунки, бу мудҳиш сукунатнинг маъноси иккаламизга ҳам аён эди.

— Онаси ҳам йўк, — деди у бир оздан сўнг. — Бир ёшлигида ўлган. Мана, йил бўлди, ўгай она бизга ташлаб кетди.

— Кечирасиз, сиз ким бўласиз? — сўрадим ундан.

— Директорман. Асомиддин Қориев. — Мўйсафид салом бериб, қўлини узатди. — Сиз кимсиз?

Танишдик.

— Энди нима қилиш керак, домла? — сўрадим маслаҳат солиб.

— Нима қилиб бўларди?! — деди у. — Ёш нарса куникиб кетади. Аммо қийин бўлди, анча қийин бўлди. Эндигина отасини унута бошлаган эди. Сиз отасига ўхшаб кетасиз. Адаштиргани ҳам бежиз эмас. Қийин бўлди, жуда қийин бўлди. Ичкиб, соғлиғини йўқотиши ҳам мумкин.

— Олиб кетсам нима дейсиз? — бирданига миямга шу қарор келиб қолди. Асомиддин ака ялт этиб менга қаради.

— Олиб кетсам? Бутунлайми?

— Ҳа, — дедим мен.

— Билмадим, билмадим, — деди у бош чайқаб. — Қарорингиз қатъийми?

— Қатъий! — дедим жиддий оҳангда ва қисқа қилиб сўнгги йиллардаги ҳаётимни гапириб бердим, ёлғизлигимни айтдим.

— Ихтиёрингиз, — деди у ниҳоят. — Лекин эплай олармикансиз?

— Эплайман, беринг, — дедим мен.

— Бўлмаса, ўзидан сўранг. Кимлигингизни айтинг. Қизи тушмагур жуда зийрак. Беш-олти марта уйингизга олиб боринг, ўргансин. Кейин олиб кетинг, майли.

Асомиддин ака шундай деб мени кабинетига бошлади. Кўп ўтмай, қизчани олиб киришди. У мени кўриб, уялиб кетди. Бағримга босдим. Нималарнидир деб, юпатдим. Кўкрагимдаги орденни олиб қўлига бердим. Анча ўзига келди.

— Дадамлардаям шунақа орден бор-а? — деди жилмайиб.

— Ҳа. Биттамас, иккита, — дедим. — Даданг жуда ботир одам.

Кейин:

— Юр, уйга олиб кетаман. Анча суратларим бор, кўриб келасан, — дедим.

— Хўп, — деди.

Уйда бор нарсаларни дастурхонга ташлаб, уни меҳмон қилдим. Лекин уруш йиллари, уйда нима ҳам бўларди, дейсиз? Икки-уч бурда нон, уч-тўрт чакмоқ қанд. Менга инвалидлигим учун

озгина оқ нон ҳам қўшиб беришарди. Қизча шу нонни еди. Озгина ош ҳам қилдим. Бошим осмонда эди. Ахир ўзингиз ўйлаб кўринг, бир йилдан бери ҳувиллаб ётган уйда бола товуши янграйди-ю, бошим осмонга етмайдими?! Лекин қоронғи тушганда у кетаманга тушиб қолди. Алдадим, ялиндим, фойда бермади. Кейин ўзим ҳам зўрламадим. Асомиддин аканинг гаплари эсимга тушди. Элтиб қўйдим. Лекин кунда ўша ерда бўламан, ишдан кейин эса, бир неча соатга уйга олиб келаман, кейин яна элтиб қўяман. Бир ойча шундай қилдим. Қизча ҳақиқатан ҳам, Асомиддин ака айтгандек, зийрак эди. Қоронғи тушдим, тамом, кетаман, деб туриб олади. Бир ойдан кейин кўрқиб кетдим. Менга ўрганмаса нима қиламан? Авваллари унга ачиниб юрсам, энди ўзимга ачина бошладим. Чунки, усиз туролмаслигим равшан бўлиб қолган эди.

Асомиддин акага яна маслаҳат солдим У бир-икки кун келмасликни айтди. Шундай қилдим. Тўртинчи куни чидолмай, болалар уйига бордим. Қизча мени кўриб югуриб келди-да, бағримга ўзини отди. Шундай қилиб, Ойпопук уйимга бутунлай келди. Мен болалик бўлиб қолдим.

Мен сизга айтсам, ҳаётим шундан кейин ўзгариб кетди. Ташвишим ортди. Бу ташвиш қандайдир қувончли, орзу-умидлар тўла ташвиш эди, оталик ташвиши эди. Лекин мени ҳамон бир нарса қийнайди: Ойпопук кўпинча дераза олдига ўтириб олиб хаёл сураб, отасини сўрарди. Даданг олисда, у ёқдан хат ёзиб бўлмайди, уруш тамом бўлсин, ўзи келади, деб овулардим. Уруш тамом бўлган йили у олтинчи синфга ўтди. Асомиддин ака билан маслаҳатлашиб, ростини айтишга қарор қилдик. У катта бўлиб қолди, айтсангиз бўлади, деди Асомиддин ака. Айтдим! Унинг ўшанда қанчалик қийналганини кўрсангиз эди?! Икки-уч кун ичида кўзлари киртайиб, чўп бўлиб қолди.

Усмон ака оғир хўрсинди. Кейин йўлга қараб қўйиб, ҳали анча борлигига ишонч ҳосил қилгач, папирос тутатди-да, гапида давом этди. Мен худди шимол афсонасида қорбобо бир умрга музлатиб кетган боладек отнинг устида қимир этмай борардим.

— Шундай қилиб, икки-уч кун ичида чўп бўлиб қолди. Ҳеч парса емайди, ҳеч нарса ичмайди, деразанинг олдига ўтириб олиб, нуқул хаёл суради. Кечалари эса, менга билдирмай йиғлаб чиқади. Лекин мен сизга айтсам, дунёда одамдек бақувват махлуқ йўқ экан. Одам ҳамма нарсага чидар экан, ҳамма нарсага кўникар экан. Кунлар, ойлар ўтди, Ойпопук ҳам секин-секин ўзига кела бошлади. Аввалги қувноқлиги оз бўлса ҳам қайтди, юзларига қон югурди. Эркин нафас ола бошладим.

Еттинчи синфни аъло битириб, шаҳодатнома олганда зиёфат қилиб бердим. Ҳамма ўртоқларини, ўқитувчиларини чақирдим. Асомиддин ака ҳам келди. Ўйин-кулги, музыка уйни тутиб кетди. Кечкурун эса, ҳамма кетгач, Ойпопук мени биринчи марта ростакамига «дада!» деб чақирди. Мен учун ҳамма нарсдан ширин ва азиз бўлган бу сўзга у бор муҳаббатини ва миннатдорчилигини қўшиб айтди. Шунда мен унинг учун энг меҳрибон одам эканлигимни тушундим. Бошим осмонга етиб кетди. Ўша минутда дунёда мендан бахтлироқ одам йўқ эди. Севинчим ичимга сиғмай, уни маҳкам бағримга босдим, йиғлаб бордим. Бу — кўп йиллардан бери юрагимда зардоб бўлиб йиғилган ғам, алам, ўкинч ёшлари эмас, йўқ, бу — катта бахтга эга бўлган одамнинг чексиз севинч ёшлари эди. Бу ёшлар бир зумда юракдаги ҳамма ғуборларни ювиб ташлади. Бутун жаҳон кўз олдимда ёришиб, жами яхшиликлар ер юзига калқиб чиққандек бўлди. Ота-бола келажак режаларини тузиб, тонг оттирдик.

Уч йилдан бери Самарқанддамыз. Ўтган йили бу ерга кўчиб келдик. Бутунлай кўчиб келдик.

Усмон ака жимиб қолди. Қалбимни қандайдир илиқлик қоплади. Шимириб нафас олдим. Ҳаво худди қалбимдаги илиқлик сингари ёқимли эди. Атрофга суқ билан қарай бошладим. Ҳамма нарса олисда, баланд чўкқилар устида тутундек буралиб кўтарилаётган булутлар ҳам, ёстаниб ётган кўм-кўк адир ҳам, дарё ҳам, тош ҳам, ҳамма-ҳамма нарса кўзимга худди бошқача — гўзал ва оромбахш кўриниб кетди. Ҳамма нарсада ҳаёт қулф урарди. Ҳаёт! У нақадар мураккаб ва нақадар улуғ! У инсонни гўзал ва олижаноб сеҳргар каби ўзига чорлайди, эркалайди. У инсон учун нималар қилмаган, яна нималар қилиши мумкин эмас!

— Энди нима учун келинойингиз йўқлигини тушунгандирсиз? — деди Усмон ака хаёлимни бўлиб.

— Ҳа, — дедим.

— Қизим — бу менинг хаётим, — деди у ўйчан ҳолда ва йўлга бир қараб қўйиб, отига қамчи босди.

Усмон аканинг хуноб бўлганича бор экан. Бедазор — бедазор эмас, ёввойи ўт босиб ётган ташландиқ жойга ўхшар эди. Айрим ерларда сарғайиб чақиртиканак ҳам ўсиб ётибди.

Буни кўриб Усмон аканинг қовоқлари осилиб кетди.

— Кўряпсизми? — деди у отдан тушаркан. — Ўтган йили қирнинг бағридан тортиб олган эдим бу ерни. Қанча куч сарф бўлган, қанча кун овора бўлинган.

— Лекин ер кучли экан, — дедим мен.

— Ер кучли, — раиснинг чехраси ёришгандек бўлди. — Аммо бекор ётибди. Ток экиш керак. Янги келганимда шундай ўйлаб қўйган эдим. Нима дейсиз?

Мен нима дердим? Маъкул, дедим.

— Камида йигирма тоннадан ҳосил кўтариш мумкин. Йигирма тонна-я! — гапида давом этди раис. — Шу йилиёқ экамиз! Узингиз бош бўласиз. Биринчи катта ишингиз шу бўлсин.

— Маъкул, — дедим яна мен негадир ўзимдан уялиб. Шу пайт бригадир келди. У бошини қийиқ билан боғлаб олган эди. Усмон аканинг яна қовоқлари осилиб кетди.

— Комбайн чақирдингизми? — сўради у саломлашишни ҳам унутиб.

— Ҳа, чақирдим, — деди секингина бригадир.

— Нима қилди? — Усмон ака қийиққа ишора қилиб сўради.

— Кечадан бери иссиғим ошиб турибди.

— Дори-пори қилдингизми?

— Йўқ, ўзи босилиб қолар.

Бунақа эмас-да. Докторга боринг. Доктор касал йўқлигини пашша кўриб ўтирибди. Ҳозироқ боринг. Айтгандай, — Усмон ака бедазорнинг этагидаги омонатгина қурилган чайлага қараб сўради, — ўроқ борми?

— Бор, нима эди? — бригадир хайрон бўлди.

— Олиб келинг, — Усмон ака кителини ечиб, ўт устига ташлади. — Комбайн келгунча ўриб турамыз. Вақт кетяпти.

— Кўйинг, ўзимиз қиламиз, — деди бригадир қизариб — Уялтирманг.

— Олиб келинг, олиб келинг!

Бригадир, нима қилай, дегандай менга қаради. Индамадим.

— Эринчоқ одамни кўрсам, жиним кўзғайди, — деди Усмон ака бригадир кетгач. — Эркак киши деган тиниб-тинчимаса-да! Саксонбой отанинг шунисига қойил қоламан.

— Мана, — бригадир кетмон сопи қоқилган ўроқни олиб келиб, раисга узатди.

— Яхши, — деди Усмон ака ўроққа тикилиб. — Ўткир экан. Хўп, сиз энди қишлоққа боринг. Мавлонга учрашинг.

Бригадир жавдираб, анчагина дам раисга, дам менга қараб турди-да, кейин бошини қашиганича битта-битта юриб кетди.

Усмон ака яхшигина ўроқчи экан. Оғзим очилганича унинг эпчил ҳаракатларига қараб қолдим. Уста қайиқчи қўлида эшилган эшкакдек, унинг қўлидан ўроқ ҳам бир оҳангда «ширт-ширт» этиб тортилар ва ҳар тортилганда бир боғлам-бир боғлам ғумай, уруғлаган беда бир текисда ерга қуларди ва ғалати чучмал хид димокқа уриларди.

Анча вақт ўтди. Усмон ака жикқа терга ботди. Аммо, парво қилмади. Пешонасини билагига билан сидириб ташлайверди. Уялиб кетдим. Қўлидан бориб ўроқни олдим. Биринчи тортишимдаёқ оёғимни тилиб кетишига сал қолди.

— Ҳечқиси йўқ, — деди Усмон ака, — ўрганиб кетасиз, ғайрат бўлса, бас. Ғайрат бўлса,

одам уддалай олмайдиган иш йўқ.

Шу куни оқшомгача қирда қолиб кетдик. Аммо менинг ҳаракатларим тўрт-беш боғ пичанга тўғри келди, холос. Бунга фақат укувсизлигим эмас, бошқа сабаб ҳам бор эди. Хаёлим қишлоқда, Ойпопукда эди. Шунинг учун ҳам қишлоққа киришим билан медпунктга югурдим. Аммо у берк эди. Чойхонага кирдим.

— Мавлон аканг қани? — сўрадим Баҳодирдан.

— Ҳозир кетдилар, — деди у ҳар галгидек ҳозиржавоблик билан.

Уйга чопдим. Доктор овқатланиб ўтирарди.

— Ойпопук тузукми? — сўрадим ҳовлиқиб.

— Тузук, — бепарво гапирди Мавлон, — иссиғи тушди. Нима эди?

Жавоб бермадим. Юрагим анча таскин топган эди. Чарчаганим сезилди. Апил-тапил овқатланиб, ётдим. Ётдим-у, уйқуга кетдим.

6

Эрталаб нонушта қилаётганимизда доктор кечагидек парвосизлик билан деди:

— Айтгандай, сизни Ойпопук сўради.

— Мени?

— Ҳа, сизни.

— Нима деди?

— Қиз бола нима дерди? Соғлиғингизни сўради. Яхши юрибдиларми, деди. Қишлоққа ўрганияптиларми, деди.

— Сиз нима дедингиз?

— Сиз сўраганингиздан бери ўрганияптилар, дедим. — Мавлон кулди. — Фақат кечалари тошкентлик қизларнинг исмларини айтиб, уйқусирайдилар, дедим. Кулди.

— Нима қилардингиз ёлғон гапириб?

— Уни кулдириш керак эди-да, — деди Мавлон жилмайиб. — Лекин сизни жиндек курбон қилдим. Нима бўпти?

Усмон аканинг ҳикояси мени остин-устин қилиб юборган эди. Докторнинг гаплари унга қўшимча бўлди. Боришга қарор қилдим. Қиладиган ишларим кўп бўлишига қарамай, доктор билан бирга йўлга тушдим. Юрагим шунчалик кучли дукиллаб урардики, раисниқига қандай қилиб етиб келганимни сезмай қолдим. Ойпопук дераза қаршисига қўйилган каравотда ётарди. Бўйнигача кўрпа тортилган. Қалин қилиб ўрилган узун қора сочлари ёстик устидан тушиб, полга тегай-тегай деб турарди. Мени кўриб, у қизариб кетди, ингичка қорамтир қўли билан кўрпани даҳанигача тортиб қўйди.

— Бугун анча тузук, — деди Усмон ака қизига қараб. Ойпопук енгилгина жилмайди.

— Қани кўрайлик-чи! — Мавлон қизнинг пешонасини ушлади. — Ҳа, яна икки кундан кейин юриб кетадилар. Йўтал қолдимиз, ё ҳали ҳам борми?

Ойпопук бош чайқади.

— Ўтиринглар, — деди у секин менга кўз қирини ташлаб.

— Айтгандай, ўтиринглар, ўтиринглар! — Усмон ака дераза ёнида турган стулни менга яқинроқ қўйди. — Кечирасизлар, уй бетартиб. Кеча кеч келдим райондан. Бугун яна чақиришибди. Мажлислар ҳам кўпайиб кетди-ди ўзи! — деди у қизига гуноҳқорона тикилиб. — Ёлғиз қоласан яна.

— Йўқ, Фарида келади, Маҳфуза ҳам келади, — деди Ойпопук. — Хавотир олманг.

— Майли, дарров келаман, — деди Усмон ака. — Доктор, кеча районга тушмоқчи эдингиз тушасизми?

— Ҳа, — деди Мавлон ўрнидан туриб. Мен ҳам турдим. Усмон ака менга қаради.

— Сиз нега турдингиз? — деди у ялингансимон. — Шошилинич ишингиз бўлмаса, ўтира туринг. Ҳозир қизлар келиб қолади.

— Хўп, — дедим ва жойимга ўтирдим. Ойпопук жилмайиб қўйди.

Кўп ўтмай, Усмон ака билан доктор кетди. Хонага ноқулай жимлик чўкди.

— Келганингизга жуда хурсандман, — деди бир маҳал Ойпопук.

— Мен ҳам сизни кўрганимга хурсандман, — дедим мен — Тузалиб қолибсиз.

Ойпопук бошини қимирлатди.

— Сиз мендан хафа бўлсангиз керак-а? — сўради у орага тушган жимликни бузиб.

— Нега?

— Анави куни йиқилиб тушганингизда кулганимга-да.

— Йўғ-е, эсимдан чиқиб кетди.

— Менинг эсимдан чиққани йўқ, — деди у. — Сиз яхши сузар экансиз. Ўшанақа сузишни баттерфляй дейдими?

— Ҳа.

— Яхши сузар экансиз. Лекин хафа бўлдингиз.

— Йўқ, — дедим қатъий қилиб. — Нега хафа бўлай? Сира хафа бўлганим йўқ.

— Мен жуда сезгирман, — деди у қандайдир болаларга хос завқ билан. — Сизнинг ўрнингизда бошқа одам бўлганда хафа бўларди.

— Сиз хафа бўлармидингиз? — сўрадим мен.

— Билмадим, — деди у кўзларини яшириб, кейин деразага тикилди. — Сиз Яккачинор афсонасини эшитганмисиз? — сўради у тўсатдан менга ўгирилиб.

— Ҳа, — дедим мен.

— Мен ишонмайман, — деди у қошларини чимириб. — Аёл киши шунчалик қаҳри қаттиқ бўладими? Сиз нима дейсиз?

— Қайдам, — дедим мен елкамни қисиб.

— Ҳаётда бундай бўлмаса керак, — деди у гапида давом этиб. — Агар бировни севсанг, уни кечиришинг керак. Тагин ким билади? Айтгандай, тошкентлик анави қизнинг суратини менга кўрсатмайсизми?

— Қайси қизнинг суратини? — ҳайрон бўлдим.

— Доктор айтган қизнинг-да, — унинг лаблари билинар-билинемас титради.

— Доктор бекор айтибди, — дедим жаҳлимни босиш учун жилмайиб. — Мен Тошкентда ҳеч кимни яхши кўрган эмасман.

— Кечиринг, сизни яна хафа қилдим, — деди Ойпопук майин оҳангда ва жим бўлиб қолди.

— Мен ғалати одамман, — деди бир маҳал яна қошларини чимириб. — Бировни қувонтираман, деб хафа қилиб қўяман. Нега шундай, ўзим ҳам билмайман. Ёшлигимда исиб кетаётган бўлсам, совуқ еб кетяпман, деб йиғлар эканман. Қизиқ-а? Баъзан эса... баъзан дераза тагига ўтириб олиб, хаёл сураман, ўйлайман.

— Нималарни ўйлайсиз?

— Ҳамма нарсани. Ҳаётни ўйлайман, — деди у кўзларини хаёлчан сузиб. — Ҳаёт жуда қизиқ. Унда ҳамма нарсани мукамал билган, ҳамма орзуларига етишган одам бўлмаса керак. Мана, мен ўн саккизга қадам қўйдим. Балки, ҳаётимнинг ярми ўтиб кетгандир, ким билади. Аммо ҳали ҳеч нарса қилолганим йўқ. Қиладиган ишларим эса жуда кўп. Менинг қарзим бор, жуда катта қарзим бор. Шунини узишим керак.

— Узасиз, — дедим ишонч билан қанақа қарзилигини билмасам ҳам.

Ойпопук парво қилмай, гапида давом этди:

— Менга яхшилик қилишди. Ҳаётни севишни ўргатишди. Бунга фақат раҳмат айтиш кифоя қилмайди. Сиз эртақларни яхши кўрасизми? — Ойпопукнинг овози ўзгарди. Ҳозиргина хонани сеҳрлаб турган майин, сал ғамгин, лекин қатъий овозни шўх, ўйноқи, кўнғироқ овоз эгаллади.

— Мен жудаям яхши кўраман. Фақат биров айтиб турса, мен кўзимни юмиб эшитсам. Мени деб дадамлар бир қанча эртақларни ёдлаганлар. Қизиқ-а?

Мен бошимни қимирлатдим. Гапиришга қувватим йўқ эди. Унга тикилиб қолган эдим. Деразадан тушаётган куёш нурлари унинг сал чўзилган нозик юзини, қошларини ёритиб турарди. Полга тегай деб турган сочлари қимирлаши билан тсбраниб, юз хил тусда товланарди.

— Нега жим бўлиб қолдингиз? — дедим бир маҳал зўрға овоз чиқариб.

— Сизга қараб қолдим, — деди Ойпопук жилмайиб. — Мени жуда эзма экан, деб ўйласангиз керак-а? Унчалик эмас. Баъзан шунақа кўп гапиргим келиб қолади. Ишонмайсизми?

— Ишонаман, — дедим мен. — Сиз жуда яхши қизсиз.

— Ростданми?

— Ҳа, — дедим мен. Унинг чеҳраси очилиб кетди.

— Бўлмаса, битта эртақ айтиб бераман. Саксонбой отамдан эшитганман. Қулоқ солинг. Бир йигит бор экан. У кекса, касалманд онаси билан олис бир шаҳарда яшар экан. Йигит катта бўлиб, яхши-ёмонни ажратадиган бўлгач, бир донишманднинг олдига борибди-да, нима қилсам онамнинг розилигини оламан, деб сўрабди. Донишманд, онангнинг касалини давола, обизамзамга опичлаб олиб бориб, чўмилтир, дебди. Обизамзамга бориш учун қирқта тоғни ошиб ўтиш керак экан. Йигит кўп ўйлаб ўтирмай, онасини опичлаб олиб кетибди. Уч йил уч ой деганда қайтиб келибди-да, яна ўша донишманднинг олдига борибди. Мана, айтганингни қилдим, онамнинг розилигини олдимми? — деб сўрабди. Шунда донишманд: сен онангнинг сени боққандаги бир кунлик азобидан қутулдинг. Розими-йўқми, ўзидан сўра, — дебди.

Ойпопук жимиб қолди. Лаблари юмилди, кўзлари ялтираб кетди.

— Менинг ана шу оқ сут берган онадан ҳам азиз одамим бор, — деди анчадан сўнг жиддий оҳангда.

Бу одамнинг кимлигини сўрамадим. Гап отаси ҳақида бораётгани аниқ эди.

Кўп ўтмай, қизлар келишди. Хайрлашиб, ўрнимдан турдим. Кўлимни узатган эдим, маҳкам қисди.

— Ҳа, айтгандай, — деди у завқ билан. — Мени табриклашингиз мумкин. Сиз келган кунингиз комсомолга ўтдим. Яқинда райкомда тасдиқлашади.

— Табриклайман, — дедим чин кўнгилдан.

— Раҳмат. Келиб тулинг.

— Хўп, — дедим, — албатта келаман.

Уйдан чиқиб, ўзимдан-ўзим дарё томонга юриб кетдим.

Ҳаво очиқ, осмон зангори шишадай тиниқ эди. Дарё лабига келиб, мени йиқитган харсангтош устига ўтирдим. Дарё тинч оқарди. Фақатгина дарё эмас, атрофимдаги ҳамма нарса тинч эди. Чурқ этган товуш қулоғимга чалинмас, гўё бутун борлиқ сокин уйқуга кетгандек эди. Бир маҳал ниманингдир овози эшитилди. Қулоқ солдим. Кимдир най чаларди. Товуш гоҳ яқинлашар, гоҳ яна олислаб кетарди. Кўп ўтмай, у бир меъёрда эшитила бошлади. Худди баланд қоя устида қимир этмай қорайиб турган чинордай сеҳрланиб қолдим. Куй ҳамма нарсага жон киргизгандай бўлди. Енгил шамол юзимни силай бошлади, дарё тўлқинланди, уфққа туташган тоғ чўққилари устидан оппок булут парчалари кўтарила бошлади. Кўк, сариқ, қизил рангдаги товланиб ётган олма барглари майин шитирлаб, ажойиб оҳанг касб этди. Дарёга тикилар эканман, шу тўлқинлар билан баравар сузгим келди. Ечиниб, ўзимни сувга ташладим-да, худди Ойпопук билан учрашган кунимдагидек сузиб кетдим.

Сувдан чиққанимда найнинг товушини эшитмадим. Ниманидир йўқотган одамдек осмонга қарадим. Ҳавода қора булутлар сузиб юрарди. Бир маҳал ҳаммаёқ қоп-қоронғи бўлиб қолди. Қаердадир момақалди роқ гулдиради, дарёнинг нариги қирғоғида ўтлаб юрган тарғил бузоқ шаталоқ отиб қочди. Ёмғир томчилай бошлади. Аммо мен парво қилмадим. Рухим шунчалик тетик, кўнглим шунчалик шод эди! Яккачинорга келганимдан, шундай ажойиб қиз билан,

шундай ажойиб одамлар билан танишиб олганимдан чексиз хурсанд эдим...

Ўша куни биринчи марта кўнглим офтобдек чараклаб отамга хат ёздим. Бу хат яккачинорликларга бағишланган қасида эди.

7

Эртаси куни кечкурун Мавлоннинг отдай, деганига қарамай Усмон акаларникига йўл олдим. Усмон ака беқасам тўнани елкасига ташлаб, лейкада гулларга сув қуярди.

— Жуда яхши қилдингиз келиб! — деди у қўлини узатиб.

Кун бўйи уч-тўрт марта кўришган бўлсак ҳам салом бердим.

— Бир кириб кетай дедим.

— Жуда яхши, жуда яхши! Бу ёққа юринг!

Усмон ака айвонга бошлади. Кўтарилдим. Айвоннинг тўрида Ойпопук бир коса гуручнинг курмагини тозалаб ўтирарди. Сочлари ироқи дўпписи устига чамбарак қилиб ўралган. Бир ўримининг учи қулоғининг устига тушиб, кичкина ёқут кўзли зирагини беркитиб турибди. Мени кўриб, турмоқчи бўлди.

— Ўтираверинг, ўтираверинг! — дедим шошиб. — Тузалиб кетибсиз-ку?!

Ойпопук енгил жилмайди.

— Жуда яхши бўлди-да, келганлари, — деди Усмон ака қизига қараб, кейин менга ўгирилиб, кўшиб қўйди: — Ўзим бир ош қилишга орзуманд эдим. Бугун вақт-соати келган экан.

— Ўзингизга олманг. Мен айтдим ош қилайлик деб, — деди Ойпопук уялинқираб.

— Сен ҳам айтдинг, — Усмон ака кулди. — Ўчоқ оошида юришимни ёқтирмайди. Нуқул ўзи қилади, лекин йугун менинг қилгим келиб қолди. Бошлайверайми?

Ойпопук ҳа дегандай бошини қимирлатди.

— Мен ёрдамлашай? — дедим Усмон акага.

— Йўк, иккита эркак ўчоқ устида турса, ош бузилади. Сиз шу ерда ўтиринг. Ана, Ойпопукка қарашинг.

Усмон ака кетди. Айвонда Ойпопук иккаламиз қолдик.

— Хомуш кўринасиз? — сўрадим рўпарасига ўтириб.

— Ҳа, — деди у кўзларини узун киприклари орасига ишириб. — Кўп ўйладим.

— Нималарни ўйладингиз?

— Айтолмайман. Ўйладим-да. Ёшлигимдан шундайман. Деразанинг олдида ўтириб олиб ўйлайвераман, ўйлайвераман. Сиз ҳам кўп ўйлайсизми?

— Сизчалик эмас, — дедим мен қўлимга бир кафт гуруч олиб.

Ойпопук, кўяверинг, ўзим, дегандай қўлимни ушлади. Қўллари ёнарди.

— Нималарни ўйлайсиз?

— Ҳар нарсани, — дедим елкаларимни қисиб.

— Бу ерда-чи? Уйингизни, Тошкентни ўйларсиз? Ойпопук кўзларини айёрона сузди.

— Балки қишлоғимиз ёқмагандир?

— Йўк, жуда ёқди. Келганимга пушаймон эмасман.

— Агар Тошкентга чақиришса, кетармидингиз?

— Қайдам, бир нарсая дейиш қийин. Сиз-чи?

— Йўк, — деди у қатъий. — Тағин ким билади? Агар дадамлар бошқа ишга ўтиб кетсалар, иложи йўк. Шу ер менга жуда ёқиб қолди. Тинч, чиройли. Одамлари ҳам яхши. Шовқин-суронни ёмон кўраман. Ғалати-а? Тўғрими?

— Нега? Ҳар кимнинг ўз ихтиёри.

— Ҳа, ҳар кимнинг ўз ихтиёри... — Ойпопук ўйланиб қолди. Ингичка бармоқлари орасидаги курмақлар косага тушиб, гуручга аралашиб кетди. — Биласизми, мен шу ҳақда ўйладим. Нега

одамлар ҳар доим ўз ихтиёрлари билан иш қилолмайдилар? Нима уларни шунга мажбур қилади? Яхши одамларда ёмон хоҳиш бўлмади-ку?! Яхши одамлар эса жуда кўп.

— Мен нимани назарда тутиб гапираётганингизни билолмаяпман, — дедим хижолат бўлиб.

— Билмаганингиз маъкул. — Ойпопук хўрсинди. — Яхшиси, ўзингиз ҳақингизда гапириб беринг. Танишмизу сизни билмайман. Фақат отангиз борлигини биламан, холос.

— Шуни билсангиз, бошқасини гапиришнинг ҳожати йўқ.

— Нега? — ҳайрон бўлди у.

— Қизиқ эмас, — дедим мен.

— Майли, гапириб беринг.

— Ўтгизинчи йилда туғилдим. Тишим чиқиб, олти ярим ёшга тўлганимда мактабга бордим. Битириб, институтга кирдим. Уни тамомлаб, бу ёққа келдим. Тамом. Бунинг нимаси қизиқ?

— Билиб қўйган яхши-да, — деди Ойпопук жилмайиб. — Қизиғи энди келади.

— Ким билади, — дедим мен.

— Мен биламан, — деди Ойпопук қувонч билан. — Қани, қўлингизни беринг-чи, бир фол очиб кўяй!

Мен кўлимни узатдим.

— Ўхў, — деди у завқ билан кафтимга тикилиб. — Бунақа катта қўл билан истаган орзуингизга етасиз. Иннайкейин, чизикларини қаранг. Айтаверайми?

У менга ғалати тикилди. Мен ҳа, дегандай бошимни қимирлатдим.

— Ишингиз яхши. Мартабангиз баланд бўлади. Манави чизикни қаранг-а, мунча узун. Узоқ умр кўрар экансиз. Лекин, лекин... Айтаверайми?

— Айтаверинг! — дедим ҳаяжон билан.

— Лекин... сизга севгининг йўли берк.

— Нима?!

Анграйиб қолдим. Ойпопук бирдан қаҳ-қаҳ отиб, кулиб юборди.

— Ҳазиллашдим, ҳазиллашдим, — деди у кулгидан ўзини тўхтатолмай. — Наҳотки фолга ишонсангиз? Ҳаммаси ёлғон-ку?! — Кейин жиддий оҳангда қўшиб қўйди: — Мен сизнинг бахтли бўлишингизни истардим, жудаям истардим.

— Мен ҳам сизга шуни истайман, — дедим мен.

— Раҳмат, — деди у ўйланиб.

Шу пайт Усмон ака чақириб қолди.

— Бу ёққа юринг, ошнинг тузини кўриб юборинг! Ўчоқ бошига бордим.

Ярим соатдан кейин ош сузиб келинди. Ойпопук бир графин «Ҳосилот» олиб чиқди. Бир пиёладан тўлатиб ичдик. Ойпопук ичмади. Шундай лабига тегизиб қўйди. Усмон аканинг икки кўзи қизида эди. Ойпопук бир ошам олиб:

— Жудаям ширин бўпти, дада, — деганидан кейин қўл узатди.

Овқат маҳали Ойпопук негадир бўшашиб ўтирди. Ошдан ҳам тузук емади. Биз Усмон ака билан ўзимизнинг ишларимиз, кузги сабзавот, янги очилмоқчи бўлган ер ва бошқа ишлар ҳақида гаплашдик. У чурқ этмади. Лекин сезиб ўтирибман, ер остидан менга қараб-қараб қўяди.

Вақт алламаҳал бўлганда ўрнимдан туриб хайрлашдик. Эшикка етганимда Ойпопук:

— Ўктам ака! — деб чақириб қолди. — Сўраган китобингиз қолиб кетди.

Ҳайрон бўлиб, тўхтаб қолдим. Мен ундан ҳеч қандай китоб сўрамаган эдим. Ойпопук югуриб олдимга келди. У алахсирарди.

— Кечирасиз, — деди паст овозда. Афтидан, гапиришга қийналарди. — Китоб... шунчаки баҳона. Сиздан бир нарсани сўрамоқчи эдим...

— Нимани?

— Мен... мен... ёқаманми сизга?

— Нима? — деб юбордим шошиб, юрагим дукиллаб уриб кетди.

— Кечирасиз, — деди у ҳам шошиб. — Бундай демоқчи эмас эдим. Кечирасиз, — у лабини тишлади. — Шу кунларда менга нима бўлганини билмайман. Ғалати бўлиб қолдим. Касалликдан эмас бу, йўқ. Дадамлар ҳам хайронлар. Сезяпман. Сиз мени билмайсиз. Мен бунақа эмас эдим. Мендан кулманг!

Ойпопук жимиб қолди. Унинг кўзларида ёш йилтирарди.

— Кўйинг, — дедим титроқ кўлларини ушлаб. — Сиз жуда яхши қизсиз. Нега сиздан кулар эканман? Ишонинг, гапим чин. Сизни, сизни жуда ҳурмат қиламан!

— Ростданми?

— Ёлғонни ёмон кўраман.

У кўлимни маҳкам қисди-да, чехраси ёришиб, орқасига қайтди.

«Нима бўлди ўзи? — дедим кўчага чиқиб. — Унга нима бўлди? Наҳотки мени севиб қолган бўлса?!»

8

«Наҳотки мени севиб қолган бўлса?!» — дердим мен ўз-ўзимга. Бунга ўзимни ишонтиришга ҳаракат қилиб, севиначим ва айни вақтда нимадандир чўчирдим.

Севинишимнинг сабаби — шундай ажойиб қизнинг менга муҳаббат қўйишини бутун вужудим билан истаганим эди. Ҳа, мен унинг мени севишини истардим. Унинг севгисисиз ҳаётнинг менга қизиги йўқ эди. Буни энди яхши билардим. Чунки, мен уни аллақачон яхши кўриб қолган эдим. Мен уни бетоблигида бориб кўрганимда эмас, аллақандай китобни баҳона қилиб, мен билан ғалати хайрлашганида ҳам эмас. Йўқ, мен уни Яккачинорга биринчи келган куним ловуллаб турган гулхан ёнида кўрганимда, юзлари анордек қизариб, сокин рақс тушганида, уятчанлик билан кўзларини яшириб, эшитилар-эшитилмас салом берганида севиб қолган эдим. Биринчи кўрганимдаёқ безовта бўлиб, юрагимни қандайдир ҳали менгатаниш бўлмаган лаззатли туйғу қоплаган, ҳаётнинг янги бир сеҳрли дунёси менга ўз кучоғини очган эди. Мен буни Ойпопукларникидан ярим кечада қайтаётганимда тушундим, тушундиму ҳамма нарса бошқача туюлиб кетди. Қоронғи бўшлиқда хирагина қалқиб турган ой прожектор сингари йўлимни ёритди, юлдузлар чарақлай бошлади, уйлар, дов-дарахт кумушдек ярқираб, ажойиб хусн кашф этди. Жимжит қишлоқни тонггача айланиб юрдим.

Ойпопук, Ойпопук!.. Булоқдек тиниқ, соф инсон, тенги йўқ қиз!.. Уни севмай бўлармиди?! У ҳаётнинг ўзи, у — келажак, битмас-туганмас орзулар!.. Ҳали-ҳали унинг шўх кулгилари, юракни аллаловчи гаплари, кўнғироқ овози қулоғим остида жаранглайди, тиззаларини кучоқлаб, битта-битталаб гуруч тозалаб ўтиргани кўз олдимдан кетмайди...

Ҳа... Мен унинг менга муҳаббат қўйишини истардим ва айни вақтда нимадандир чўчирдим. «Мени севмаса-чи? — дердим ўзимча. — Шундай, яқин олиб юрган бўлса-чи?» Аёлларнинг жуда мураккаб ва муғамбир бўлишини эшитганман. Лекин Ойпопукни шундай аёллар қаторига мутлақо қўшгим келмасди. Тўғри, у жуда мураккаб табиатли қиз эди. Уни дарров тушуниш, гапираётганида хаёлида нималар кезаётганини билиш анча қийин, кўпинча эса мутлақо мумкин эмас эди. Хўш, севмаса нега бундай тутуди ўзини? Нега бундай ғалати фол очади? Унинг ҳақидаги фикрларимдан нега худди ёш боладек хурсанд бўлиб, чапак чалади? Бошим қотди. Учрашишга, бутун дардимни тўкиб солишга аҳд қилдим.

Эртасига уйига бордим. Уй берк эди. Қайтиб кетаётиб, идоранинг олдида Фаридани учратиб қолдим. Иккалови ўртоқ эканлигини, мактабни бирга тамомлаганликларини билардим. Ҳар қандай уятни йиғиштириб қўйиб, сўрадим:

— Ойпопукни кўрмадингизми? Уйда йўқ. Тузукмикан?

— Тузук, — деди Фаридани. — Бугундан ишга чиққан. Фермада. Нима эди?

Жавоб беришга сабрим чидамай, фермага югурдим. Аммо у ерда ҳам йўқ эди. Ҳозир шу

ерда эди, қаёққадир кетди, дейишди. Қаёққалигини айтишмади. Бутун қишлоқни айланиб чиқдим, аммо тополмадим. Кунни зўрға ўтказдим-да, кечкурун уйига бордим. Усмон ака айвонда чўт қоқиб, қандайдир хужжатларни текшириб ўтирарди. Ойпопук кўринмади. Сўрашга эса, ботинолмадим. Бир маҳал, унинг эшиги очилиб, у чиқди. Лекин... лекин кўриши билан қайтиб кириб кетди. Ҳайрон қолдим. Юрагим орқамга тортиб, оёқларимгача бўшашиб кетди. Анча ўтирдим. Лекин у чиқмади.

Хомуш бўлиб уйга қайтдим.

Мавлон Шаҳодат хола билан гаплашиб ўтирарди.

— Собирдан хат келибди, — деди у мени кўриб. — Минг метр баландликдан парашютда сакрабди.

Собир кампирнинг ўғли эди.

— Яхши, — дедим парвосизлик билан.

— Ҳа, кайфингиз бузуқ? — сўради доктор. Индамадим.

— Бу кишининг мучали қишми дейман, нима бало?! — деди Шаҳодат хола. — Сал нарсага куюнаверасизми, болам? Мундоғ ёзилсангиз-чи!

Эринибгина жилмайиб қўйдим. Гапиришга мажолим йўқ эди.

Зўрға тунни ўтказдим. Бошим гувиллаб оғрирди, нима қилишимни билмасдим. Рухим тушган, кайфим бузуқ эди. «Нега бундай қилди? Нега бирдан ўзгариб кетди?» — ўйлардим нуқул. Қанча ўйласам ҳам ўйимнинг тагига етолмасдим. Кечкурун правление йиғилиши бўлди. Йиғилишда худди нина устида ўтиргандек ўтирдим. Юрагимга ҳеч нарса сиғмасди. Йиғилиш тамом бўлиши билан отилиб эшикка чиқдим.

— Ўқтам ака! — деди шу пайт орқамдан кимдир. Ўгирилдим, Фарида эди.

— Хўш?

— Манави хат сизга, — деди у. — Попук бериб юборди. Юрагим ҳаққариб кетди. Хатни шу ердаёқ очиб ўқий бошладим.

«Безовта қилганим учун кечиринг, — дейилган эди хат-да. — Сизда зарур ишим бор. Дарё лабидаги ўша ўзингизга таниш бўлган харсангтош ёнида кутаман. Йиғилишдан чиқиб келинг. Ўтини сўрайман. Ойпопук».

Менга жон кирди. Хатни маҳкам ушлаганимча олмазорга қараб югурдим.

Ойдин кеча эди. Ҳаммаёқ кумушранг нурга кўмилган. Жимжитлик. Фақат олма барглари сеҳрли шитирларди. Харсангтош олдида нимадир қорайиб кўринди. Ойпопук! Юрагим баттар ўйнаб кетди. Яқинлашдим. Ойпопук менга ўгирилди, унинг кўзлари чарақларди.

— Салом. Тинчликми? — дедим муздек қўлини қисиб.

— Тинчлик. Мени кечиринг, — деди у. — Бемаҳалда қиз боланинг бундай пастқам жойга эркак кишини чақирishi одобдан эмас. Биламан. Лекин мажбур бўлдим. Мен... мен...

У жимиб қолди. Боши эгилди, бирдан елкалари титраб кетди. У йиғларди.

— Нима бўлди ўзи? Айтсангиз-чи! Мени қийнаманг! — дедим ўпкама тўлиб бораётганини сезиб.

— Мен... мен.. сизни яхши кўриб қолдим...

Ойпопук шундай деб, бошини кўкрагимга ташлади.

— Мен ҳам... мен ҳам!.. — дедим уни бағримга босар эканман. — Ўша биринчи кўришган кунимизок яхши кўриб қолдим!.. Гулхан ёнида...

— Ростданми? — сўради у бошини кўтармай.

— Ростдан, ростдан! — дедим мен. — О, қандай яхши! Ойпопук, жоним!.. — ўпа бошладим.

У индамасди. Кейин ҳозиргина менга бахт ато қилган лабларидан ўпмоқчи бўлиб, ёниб турган қулоқларини қисиб, бошини кўтардим. Унинг жикқа ёш кўзлари меҳрибонлик билан менга тикилди. Бирдан у силтаниб қўлимдан чиқди. Харсангтошнинг иккинчи томонига ўтди-да, менга тесқари ўгирилиб, унга суянди. У йиғидан тўхтаган, лекин хомуш эди. Ёнига бориб,

билагидан ушладим.

— Кўйинг, — деди кўлини тортиб. — Сизни бунга чақирмаган эдим. Кўркқаним бўлди. Шундан кўркқан эдим.

— Нима бўлди? Нима деяпсиз ўзи? — сўрадим мен.

— Ўктам ака, — деди Ойпопук саволимга жавоб бермай, жиддий оҳангда. — Сиздан катта илтимосим бор. Шуни бажарсангиз, мен сиздан бир умр миннатдор бўламан.

— Айтинг, қандай илтимос?

— Кетинг бу қишлоқдан... Бутунлай кетинг.

— Нима?! — ҳайрон бўлиб қолдим. — Нима деяпсиз ўзи?

— Кетинг, деяпман, — Ойпопук менга тик қараб гапирди. — Ёшсиз. Яхши қизлар кўп бошқа жойларда ҳам, ўтиниб сўрайман, кетинг. Мен билан ҳаётингиз азобда ўтади.

— Ундай деманг, — дедим мен жаҳл билан. — Нега азобда ўтар экан? Мени севасиз-ку!

— Ҳа, севаман, жудаям севаман. Лекин... лекин, — деди Ойпопук. — Мен ўзимни яхши биламан. Яримта одам билан ҳаёт куриб бўлмайди. Мен эса, сиз билан бўлсам яримта бўлиб қоламан.

— Нега ахир?

— Дадамлар-чи? У киши менинг туғишган отам эмас. Лекин мен учун туғишган отамдан ҳам азиз. Ташлаб кетолмайман. Худди менга ўхшаб, у ҳам ёлғиз. Мени деб ҳатто турмуш қурмаган. Мен ҳам ўзимни унга бағишламоқчиман. Бунинг учун мен ҳамма нарсадан, севгимдан ҳам, бахтимдан ҳам воз кечишим мумкин. Кетинг. Агар мени севсангиз, кетасиз. Ахир, айтинг, бир одам ўзини икки кишига бағишлай оладими?

Мен турган жойимда қотиб қолган эдим. Ҳозиргина юрагимни ёритиб турган бахт чироғи сўнаётгандек эди. Унинг охириги сўзлари мени ўзимга келтирди.

— Мен ҳамма нарсага тайёрман, — дедим ҳаяжон билан. — Нима десангиз, шуни қиламан. Фақат сиз билан бирга бўлсам бўлди. Ҳайдаманг, Ойпопук!

— Йўқ, йўқ! — у кўзларини юмди. — Кетинг, ўтинаман, кетинг. Севаман, дедингиз-ку! Мени қийнаманг.

— Хўп, — дедим ниҳоят. — Ҳозир кетайми?

— Ҳа, ҳозир кетинг.

Бутун вужудим бўшашиб, маст одамдай гандираклаб йўлга тушдим. Мен йиғлардим. Бирдан оғир йўқотиш бошимга тушганига йиғлардим. Боягина кўзимга минг хил рангда товланиб кўринган дунё қоронғи зимистонга айланди. Тимирскиланиб олмазорга кириб кетдим. Шу пайт:

— Ўктам ака! — деган чинқироқ овоз қулоғимни тешиб юборай деди.

Тўхтаб қолдим.

— Ўктам ака! — деди яна шу овоз. Энди яқинроқдан эшитилди. Қулоқ солдим. Кимдир мен томонга югуриб келарди. Танидим. Юрагим қинидан чиқиб кетаёзди. Бу Ойпопук эди! У югуриб келиб, ўзини бағримга отди-да, йиғлаб юборди...

9

Ўша куни димоғимда нозик, ёқимли ҳид қолдириб, Ойпопук кетди. Мен ҳам уйга йўл олдим. Кайфим чоғ эди, лабларимда табассум ўйнардди. Уйга кирганимда доктор отамдан хат келганини айтди. Олиб ўқий бошладим.

«Ўғлим, — деб ёзибди отам. — Сўнги хатингни олиб хурсанд бўлдим. Яккачинорнинг яхши жойлигини билардим. — Эскадронимиз 29-йили ўша қишлоқда турган, лекин сенга бунчалик ёқиб қолишини ўйламаган эдим. Кетиб қоласанми, деб қўрқиб юривдим. Энди кўнглим жойига тушди. Оғир бўл, ножўя ишлар қилиб қўйма.

Менинг аҳволимни сўрасанг, ёмон эмас. «Семашко»га ётинг дейишяпти. Ётгим йўқ,

тузукман.

Ҳа, айтгандай, бир нарсани сўрамоқчи эдим. Хатинг бу гал анча тарқоқ, эга-кесимининг тайини йўқ. Тинчликми ўзи, ё ишинг кўплигидан шошиб ёздингми? Бир кун олдин, бир кун кейин, шошма.

Салом билан отанг».

Ўша заҳотиёқ жавоб ёздим.

«Хатингизни олдим, — дедим унда. — Саломатлигингизни билиб, хурсанд бўлдим. «Семашко»га ётсангиз, яхши бўлармиди? Ҳарҳолда, юрак билан ўйнашиб бўлмайди.

Менинг ишларим яхши. Аввалги хатимнинг тарқоқлигига сабаб кўп. Бу ер менга жуда ёқиб қолди.

Кузнинг охирларида икки-уч кунга бориб келаман. Шунда бафуржа гаплашармиз».

Ҳа, Яккачинор ҳақиқатан ҳам менга ёқиб қолган эди. Ўзимни бахтли ҳис қилардим. Инсон ўзи билмаган, лекин тусмол қилиб юрган бутун орзуларига етишади-ю, бахтли бўлмайдимми?!

Биз Ойпопук билан ҳар куни учрашардик. У адасига турли баҳоналарни қилиб, уйдан чиқарди, бир-икки соат дарё лабида, олмазор ичида айланардик, гаплашардик... Гапимиз сира адо бўлмасди. Ҳаяжон, ҳазил, кулги аралаш тузилган минг хил режа, минг хил орзуларни, ҳаттоки оддий гапларни кунда минг мартадан қайтарсак ҳам жонимизга тегмасди. Аксинча, ҳар гал ҳар хил жарангларди.

Ёшликдаги орзу, режаларни биласизми? О, бу орзулар!.. Қандай ширин, лаззатли... уларни тилга олиш биланок ўзингизни ўзга дунёда ҳис қиласиз, қалбингиз тўлқинланади, кўзларингизда, лабларингизда табассум ўйнайди.

Бир қарасангиз, куш бўлишни орзу қилиб, турналар сингари кўкда парвоз қилардик. Бир қарасангиз, далалар, қир, тоғ-тошлар ошиб, севгимизни бутун дунёга жаранглатиб куйлардик. Бизнинг юзга киришимиз аниқ эди. Шу юз йил ичида қиладиган ишларимиз ҳам аниқ эди. Ойпопук доим ёнимда бўлади. У мендан бир қадам силжимади. Менга тикилиб ўтиради, албатта кечқурун, ишдан кейин. Дадаси ҳам биз билан бўлади. У биз билан бирга яшайди, биз билан баравар умр кўради. Унинг биздан олдин ўлиб кетиши мумкин эмас. Шундай одамнинг ўлиши мумкинми? Иккаламизга баравар дада бўлади. Мен ҳам отамни олиб келаман. Биз ишда бўлганда, иккалови зерикмай ўтиришади. Биз кўп саёҳат қиламиз, бутун дунёни айланиб чиқамиз. Яккачинорда эса, биз бормаган жой қолмайди.

Бир куни биз, одатдагидек, дарё лабида учрашдик. Кузнинг ўрталари эди ўшанда. Боғлар, далалар олтин тусга кирган. Ҳаво бир оз совиган бўлса ҳам, илиқ шамол эсарди. Биз оёқларимизни сувга осилтириб, дарёга тикилиб ўтирардик.

— Ўктам ака, — деди бир маҳал Ойпопук, — эсингиздами, худди шу ерда «Денгиз сирлари»ни ўқиб ўтирганимда, гир кўп эканми денгизда, деб сўрадингиз. Эсингиздами?

— Ҳа, сиз ҳали билмайман, дедингиз. Тўғрими?

— Тўғри. Эсингизда экан. — У кулди.

— Нима эди? — сўрадим мен.

— Денгизда сир кўп экан, — деди у хаёлчан. — Одамларда ундан ҳам кўп бўлса керак-а?

— Ҳа, ундан ҳам кўп, — дедим мен. — Лекин улар ўз сирларини яширмайдилар. Яширишса, шундай гўзал жойларда яшармидик?

— Сизнинг ҳам сирларингиз борми? — сўради у кўзларини айёрона сузиб.

— Сиздан яширадиган ҳеч қандай сир йўқ менда.

— Қайдам?.. — у оёқларини шапиллатиб, кўзларини айёрона сузди.

— Нима, менга ишонмайсизми?

— Қайдам?

Мен унинг ҳазиллашаётганини билардим, лекин билсам ҳам негадир ташвишландим.

— Ахир, кечагина, ишонаман, деб айтган эдингиз-ку?

— Кеча бошқа, бугун бошқа, — деди у қошларини чимириб. — Кеча ҳаво булут эди, бугун эса очик.

У хахолаш билан бирдан ўрнидан турди-ю, пешонамдан ўпди.

— Сизни яхши кўраман. Ишонаман. Юринг, тоққа чиқамиз!

Ойпопук туфлисини қўлига олиб югуриб кетди. Мен ҳам ўрнимдан турдим. Чинорли қояга етиб келганимизда кун анча оғиб қолган эди. Ҳаво ҳам салқин эди. Курткамни ечиб, қорамтир билакларини кучоқлаб олган Ойпопукнинг елкасига ташладим. Осмонда катта-катта булут парчалари сузиб юрарди. Улар орасидан тушиб турган ингичка шуълалардан чинорнинг қизғиш барглари олтин тангалардек ярақларди. Кўзим қамашиб кетди.

— Юринг, қояга чиқамиз, — деди Ойпопук, — сира чикқан эмасман.

Тошдан-тошга битта-битта оёқ қўйиб, қоянинг устига кўтарилдим.

— Вой-бў! — деб юборди Ойпопук атрофга қараб.

Кўз олдимизда ажойиб манзара очилган эди. Бутун қишлоқ, паст-баланд уйлар, боғлар, полизлар, тўлқинланиб оқаётган дарё тагимизда эди. Тепамизда эса баланд қоялар, оқ-қора булутлар, ғувиллаган шамол!

— Қандай чиройли! — деди Ойпопук энтикиб.

— Ҳа, жудаям, — дедим мен.

— Тез-тез келиб турамыз, хўпми?

— Хўп.

— Мен қишлоғимизнинг бунчалик чиройлилигини энди билдим! Қаранг, ҳов ана, уйимизни кўряпман. Ҳов ана, толнинг тагида. Кўряпсизми?

— Ҳа, ҳов ана идора.

— Ҳа. Сизнинг уйингизни топиб берайми? Ойпопук баҳайбат чинорга яқинлашиб, суянди.

— Топдим, топдим. Бу ёққа яқин экан-ку! Қаранг.

Унинг ёнига бориб, мен ҳам чинорга суяндим.

— Ҳа. Доктор уйдага ўхшайди. Дераза очик.

Бир маҳал Ойпопук титраб кетди-да, менга ёпишиб олди.

— Қаранг! — деди қўли билан пастни кўрсатиб. Қарадим-у, юрагим орқамга тортиб кетди. Қоянинг таги қандайдир чуқур бўшлиқ эди. Кичкина жилға худди илондек тўлғаниб оқарди. Катта-кичик тошлар атрофида думалаб ётарди.

— Шу ердан тушиб кетган одам ўлса керак-а? — деди Ойпопук сирли оҳангда.

— Ҳа. Чуқурлигини қаранг. Бунчалик баланддамиз, деб ўйламаган эдим.

— Мен ҳам. — Ойпопук ўйланиб қолди, бир оздан кейин деди: — Балки хотинини ташлаб кетган йигит шу ердан йиқилиб ўлгандир?

— Қайси йигит?

— Яккачинор афсонасидаги йигит-да. Менинг унга раҳмим келади. Бечора қандай азоб чекканикин?

— Юринг, қайтамиз, — дедим гапни бошқа ёққа буриш учун.

— Йўқ, йўқ. Яна бир оз турайлик, — деди шошиб Ойпопук ва қўлимни ушлади. — Қаранг, қуёш ботяпти. У худди сўнаётган вулқонга ўхшайди. Сиз қуёш ботишини яхши кўрасизми? Мен жуда яхши кўраман. Шундай қараб ўтираверсам, ўтираверсам. У ботиб, қоронғу тушишини эса, ёмон кўраман. Ҳамма жониворлар ҳам буни ёмон кўрса керак. Нега бўлмаса сигирлар маърайди, товуклар қақиллайди? Мен ҳам ўзимни ёмон ҳис қиламан. Ичимда нимадир узилиб кетгандай бўлади. Ўктам ака?

— Лаббай? — дедим унинг гапларига берилиб.

— Мени яхши кўрасизми?

— Жудаям!

— Мени ҳеч ёлғиз ташлаб кетмайсиз-а?

— Йўқ!

— Доим мен билан бирга бўласиз-а?

— Ҳа!

— Сизсиз бир соат ҳам, бир минут ҳам туролмаيمان, денг!

— Сизсиз бир минут ҳам туролмаيمان.

— Мен ҳам. Мен ҳам сизсиз бир минут туролмаيمان. Сизни сира ҳам, сира ҳам ёлғиз ташлаб кетмаيمان. О, мен иақадар бахтлиман, бахтлиман!

Ҳа, биз иккаламиз ҳам бахтли эдик. Гўё, дунё фақат биз учун яратилгандек, ундаги ҳамма нарса, бепоён далалар ҳам, кўкўпар тоғлар ҳам, кумуш дарёлар, жилғалар, лоларанг чамандек ястаниб ётган боғлар ҳам биз учун, ёлғиз биз учун барпо этилгандек эди. Қайтаётганимизда сўрадим:

— Усмон акамга нима дейсиз? Ойпопук қизариб кетди.

— Ҳар кунги гапимни айтаман. Фаридаларникидайдим, дейман.

— Ҳеч нарсани сезмаяптиларми?

— Йўқ, — деди у хаёл суриб. — Сезмаётган бўлсалар керак. Айтиш керак эди. Лекин қандай қилиб айтаман?

— Мен айтайми?

— Йўқ, йўқ, — деди шошиб Ойпопук. — Мен ўзим... ўзим айтаман. Барибир, айтиш керак-ку ахир. Яшириб бўлмайди.

— Қиз боласиз, кийин бўлар? Мен айтақолай?

— Йўқ, — деди у, — дадамлардан ҳеч нарсани яширмаيمان. Буни ҳам айтаман. Лекин... икки кундан бери нашъалари паст.

— Ҳа, мен ҳам сездим, — дедим мен. — Лекин нега? Колхозда ишлар ёмон эмас.

— Мен биламан, — деди Ойпопук. — Тошкентда бир ўртоқлари бор эди. Қосим ака деган. Инженер. Шу киши қамалибди.

— Қамалибди? — ажабланиб сўрадим мен.

— Ҳа.

— Нега қамалибди?

— Ҳеч ким билмайди. Уйдагилар ҳам. Дадамлар, адашиб қамалгандир, бунақа воқеалар бўлиб туради, деяптилар. Қосим ака бизникига кўп келиб турардилар. Утган йили кузда Яккачинорга ҳам келиб, уч-тўрт кун туриб кетганлар. Доктор у кишига жуда ёкиб қолган эди. Ай-ниқса, пазандалиги. Яккачинорга яна келсам, Мавлонжоннинг оши учуноқ келаман, деган эдилар. Урушда ҳам бўлганлар, кўп кийинчиликларни тортганлар. Асирда бўлганлар-да, кейин қочганлар. Польшадан. Анча вақт ишга жойлашолмай юрдилар. Дадам жойлаштириб қўйдилар. Эҳ, тортган азобларини гапириб берсалар, юракларингиз эзилиб кетади. Ўктам ака, адашиб қамалгандир-а, нима дейсиз?

— Менимча ҳам шундай бўлса керак, — дедим мен.

— Бирам яхши ойилари бор. Худди кўғирчоқнинг ўзи дейсиз.

Ойпопук кулди.

— Уйларида кўп бўлганман. Мени нукул пучук, дейдилар. Мен пучукманми?

Ойпопук эрқаланиб менга қаради.

— Пучуксиз, — дедим мен. Иккаламиз кулдик.

Уйга келганимда Мавлон юзига журнал ёпиб, каравотда ётарди.

— Ҳа, доктор? Касалмисиз? — дедим ҳазиллашиб. У уҳ тортди.

— Туринг, овқатланамиз. Шундай қорним очди.

— Кўпроқ юринг, — деди у захархандалик билан, кейин қўшиб қўйди. — Тагин менинг тегишимни ҳам тушириб қўйманг. Ўлаётган бўлсам ҳам овқатни ейман. Менга қаранг!

— Хўп, қардим, — дедим овқатга ёпишиб.

— Мен кетаман.

— Қаёққа?

— Шаҳарга. Бу ерда мен ишлолмайман. Йўқ. Кетаман.

— Жиннилик қилманг.

— Бу жиннилик эмас. — Доктор ўрнидан туриб, ёнимга келиб ўтирди. — Бир йилдан ошди, чидадим. Энди тоқатим йўқ. Қишлоқ — қишлоқда. Умрим бекорга ўтиб кетадиганга ўхшайди. Медикка шаҳар керак.

— Фарида-чи? — сўрадим мен.

Уларнинг сўнгги пайтларда бир-бирларига бошқача қараб юришганини билардим.

— Нима бўпти? Қиз бола бировнинг хасми, — деди Мавлон бепарволик билан. — Жойлашгач, олиб кетаман.

— Рози бўлармикин?

— Кўндираман, — деди қатъийлик билан у.

— Ихтиёрингиз, — дедим мен овқатдан бош кўтармай, Мавлон мендан бундай жавобни кутмаган эди шекилли, бўшашиб қолди.

— Эртага бир ош қилайлик, — деди анчадан сўнг менга айбдорларча боқиб. — Қўлболадан озгина бор. Кетар жафосига ярайди.

— Ошингизнинг тарихини Тошкентда ҳам билишар-кан, — дедим Ойпопукнинг гаплари эсимга тушиб.

— Йўғ-е, ким билар экан? Э-ҳа, инженер Воҳидовми? Утган йили кузда келган эди у. — Мавлоннинг чехраси очилиб кетди. — Ошни шу чойхонада қилиб берган эдим. Жуда очик, сергап одам. Уч кун турибди-ю, биттаميزга оғиз очирмабди-я! Тағин нималарни гапиради денг? Нукул қандайдир шпиндель-мпинделларни!

— Шу одам қамалибди.

— Қамалибди? Нега?

Елкамни қисдим. Мавлон ҳам жимиб қолди.

Кўп ўтмай ётдик. Дарров кўзим илинди. Мавлон ҳам хуррак ота бошлади. Бир маҳал чўчиб уйғониб кетдим. Кимдир жонҳолатда деразани тақиллатарди.

— Кимди, ким? — шошиб очдим. Ойпопук экан.

— Дадамлар! Дадамларни!.. — деди у энтикиб ва гапиролмай хўнграб юборди.

— Бу ёққа киринг! Нима бўлди ўзи? — деб эшикка югурдим. Ойпопукни қўлтиқлаб олиб киргунимча, уйдагилар аллақачон туришган эди. Шаҳодат хола лаблари титраб гапиролмасди. Мавлоннинг ранги қув ўчиб кетган. Нукул энтикаётган Ойпопукка қараб қолган эди.

— Нима бўлди? — дердим мен нукул ва зўр бериб Ойпопукни хонага олиб киришга ҳаракат қилардим.

Стулга ўтказганимда ўзини босиб олди шекилли:

— Дадамларни... дадамларни... қамоққа олиб кетишди, — деди ва хушидан кетиб қолди.

Мавлон уйқуси қочиб, нима бўлганига тушунди ва Ойпопукни мендан олди. Оғзи очилиб, бизга қараб турган Шаҳодат хола бирдан:

— Вой, вой шўрим! — деб бақириб юборди. Бирпасда уй қўни-қўшнига тўлиб кетди. Ҳовлини қий-чув босди. Аёллар бир-бирларига қулоқ солмай, нималарнидир ҳовлиқиб гапиришар, ора-сира йиғлаб ҳам олишарди. Ҳайдарали ака, колхоз парторги келиб, ҳаммани ҳайдаб юборди-да, хонанинг эшигини беркитди. Ойпопук ўзига кела бошлади. Бир оздан сўнг кўзларини очиб, хонадагиларга бир-бир қараб чиқди-да, пиқиллаб йиғлаб юборди.

— Йиғлама, қизим, — деди Ҳайдарали ака. — Эрталаб ҳаммаси аён бўлади. Отангнинг гуноҳи йўқ, мен биламан. Англашилмовчилик бўлса керак бу. Эрталаб ҳаммаси аён бўлади. Отангнинг гуноҳи йўқ. Йиғлама.

Ойпопук ўрнидан турмоқчи бўлиб, қўзғалди.

- Турманг, — деди Мавлон. — Бугун шу ерда ётинг.
- Ҳа, шу ерда колинг, — дедим мен ҳам.
- Қаёққа борасан? Шўтга қол! — деди Шаҳодат хола.
- Шу ерда қол, — деди Ҳайдарали ака ва менга ўгирилди. — Эрталаб идорага йиғилайлик.
- Хўп, — дедим мен.
- Энди ётинглар, ҳали эрта, — деди Ҳайдарали ака. — Барибир фойдаси йўқ.

У кетди. Лекин ҳеч қайсимиз мижджа қоққанимиз йўқ.

Тонг отиши билан идорага бордим. Усмон аканинг кабинетини одамлар билан лик тўла эди. Кўп ўтмай Саксонбой ота билан Ҳайдарали ака ҳам келишди. Ҳамма негадир жим, ҳеч ким гапни нимадан бошлашни билмасди. Бу аянчли сукунат анча давом этди. Ниҳоят, Саксонбой ота чидай олмади шекилли, мендан сўради:

— Ойпопукка нима қилибди, ётибдими?

— Ётибди, мазаси йўқроқ, — дедим мен.

— Нима қиламиз? — деди Ҳайдарали ака ҳаммага бир-бир қараб чиқиб. — Бир нарса қилиш керак.

Ҳеч кимдан садо чиқмади.

— Мен кечаси бутун ишларимни хомчўт қилиб чиқдим, — деди Ҳайдарали ака. — Колхозда чатоклик йўқ. Бошқа иш бўлса керак, чамамда, фақат Усмонжоннинг ўзига алоқадор бўлган иш.

— Нима иш бўлиши мумкин? — сўради Саксонбой ота. — Доим катта-катта ишларда ишлаб келган. Доим мукофотланиб юрган.

— Билмадим, — унинг гапини бўлди Ҳайдарали ака. — Менимча, қандайдир англашилмовчилик бўлса керак.

— Ишқилиб, шундай бўлсин-да, — деди кимдир енгил хўрсиниб, — яхши одам эди.

— Ҳа, тилла одам Усмонжон, менимча бундай қилсак... — деди Ҳайдарали ака бир оз ўйланиб. — Раис ўрнини билинтиймай ишлайверамиз. Ваҳимага тушиш керак эмас. Икки-уч киши районга борайлик. Ҳар ҳолда, у ерда билишса керак. Нима дейсизлар?

Ҳамма бу таклифни маъқуллади.

— Қизи нима бўлади? У ёлғиз-ку! — деди кимдир.

— Нима бўларди? — қизишди Ҳайдарали ака. — Ҳеч нарса бўлмайди.

— Фарида билан туради, — деди Саксонбой ота. — Ё бизникида, ё ўзиникида.

— Уч-тўрт кунлик гап бу, — деди Ҳайдарали ака. — Ҳеч нима қилмайди. Усмонжон келгунча Саксонбой ота айтгандай туратуради. Хўп, райкомга мен бораман. Яна ким боради?

— Мен! — дедим ўрнимдан туриб.

— Бўлмаса кетдик. Икки киши бўлади.

Ҳайдарали ака одамларга баъзи топшириқларни берди-да, эшикка чиқди. Кетидан мен ҳам чиқдим. Шу заҳотиёқ районга жўнадик.

— Жуда эрта кетяпмиз, — деди йўлда Ҳайдарали ака. — Райкомда ҳеч ким бўлмаса керак.

Лекин бундай бўлиб чиқмади. Машинамиз гулзор ёнида тўхтаганда Қодировнинг ўзи чиқиб келаётганини кўриб қолдик.

— Жуда яхши бўлди, — деди Ҳайдарали ака. — Ўзини учратиб қолдик.

Қодиров бизни кўриб, қаршимизга юрди.

— Ҳа, бунча сахарлаб юрмасаларинг? Салом, — деди у қўлини омонатгина чўзиб.

— Усмонжон кеча қамалди, — деди Ҳайдарали ака.

— Ҳа, эшитдим, — деди Қодиров. — Яхши бўлмабди.

— Сабабини билсангиз керак? — сўрадим мен.

— Афсуски, билмайман, — деди у бош чайқаб. — Билмайман.

— Нима қиламиз энди? — сўради Ҳайдарали ака.

— Сизлар кишлокқа кетаверинглар, — деди Қодиров. — Суриштирамиз. Уч-тўрт кун сабр

қилинглари. Айби бўлмаса ўзи ҳам келиб қолади.

— Унинг қанақа айби бўлиши мумкин! — деди зарда билан Ҳайдарали ака. — Тилладай соф одам!

— Биламан, биламан, — деди Қодиров уни бўлиб. — Суриштирамиз.

Қишлоққа қайтиб, ҳамма гапни одамларга етказдим-да, бизниқига бордик.

Ойпопук ҳали шу ерда эди. Бизни кўриб, сакраб ўрнидан турди. Бечора қиз бир кечада чўп бўлиб қолибди. Ранги қув ўчган, киртайган кўзлари жавдирайди.

— Нима гап? Тинчликми? — сўради у ҳовлиқиб.

— Тинчлик, қизим, тинчлик, — деди Ҳайдарали ака вазминлик билан. — Хавотир олма. Даданнинг ҳеч қандай гуноҳи йўқ. Бир оз сабр қилиш керак. Бир-икки кунда ҳаммаси равшан бўлади. Ё даданнинг ўзи кириб келади. Сабр қиласанми?

— Ҳа, — дея Ойпопук итоаткорона бошини эгди. Орадан, Қодиров айтгандек, уч-тўрт кун эмас, бир ой ўтиб кетди. Райондан ҳеч қандай жавоб бўлмади. Ойпопукнинг бир ой ичида сурати қолди, холос. Бечора қиз тик этса эшикка югурар, ҳол-аҳвол сўраб келган одамларга, бирон янгилик айтишармикан, деб нажот билан боқарди.

— Мана, — деди бир куни у холи учрашганимизда. — Ҳамма орзуларимиз булут парчаларидек тарқалиб кетди. Кетинг, деб илтимос қилганимда нега кетмадингиз? Мана, энди битта мен билан дадамлар эмас, сиз ҳам бахтсизсиз.

— Ундай деманг, — дедим мен юпатишга интилиб. — Дадангиз келади, яна ҳамма нарса ўз изига тушиб кетади.

— Йўқ, энди изига тушмайди, — деди у лабларига оқиб тушган ёшини артар экан. — Тушмайди. Юрагим сезиб турибди. Мен жудаям бахтли эдим. Бахт эса доимий нарса эмас. Дадамларга ачинаман. Яна ёлғиз қолдилар. Нима қилаётган эканлар ҳозир?

— Кўйинг, хафа бўлманг, яна бир оз сабр қилинг.

— Сабр!.. Сабр қилмай иложим қанча?

Лекин менинг иложим қолмади. Ҳайдарали ака билан маслаҳатлашиб, яна райкомга боришга қарор қилдим. Бордик. Қодировни топдик.

— Э, келинлар, — деди у бизни кўриши билан ўрнидан туриб, — ишлар яхшими? Дуруст, дуруст. Узумчиликдан бу йил биринчи ўринга чиқибсизлар. Кеча ҳисоб қилишди. Дуруст, дуруст...

— Биз Усмонжон масаласи билан келувдик, — деди Ҳайдарали ака унинг гапини бўлиб.

— Ҳа, ҳа, тушундим. Қодиров ўйга толди.

— Биласизларми, — деди у бир оздан сўнг. — Кўп жойлар билан гаплашдим. Лекин натижа бермади.

— Айби нима экан?

— Билолмадим, билолмадим. Лекин ўзларинг айтинглари, айби бўлмаса қамалармиди?

— Айби йўқ унинг! — деди қизишиб Ҳайдарали ака. — Ҳалол одам-ку у ахир!

Қодиров елкаларини қисди.

— Биз уни яхши биламиз! — деди Ҳайдарали ака.

— Тўғри, — деди Қодиров секинлик билан. — Мен уни яхши билмайман. Лекин уни биладиган одамлар, ташкилотлар бор. Балки адаш қамалгандир, балки... Яна ким билади дейсиз. Мен қўлимдан келганини қилдим. Бир неча жойга телефон қилиб... суриштирдим. Хўш... Лекин нега қамалади, билмайман. Айби бўлмаса қамалармиди!

Қодиров қошларини чимириб, гап тамом, дегандай соатига қаради. Бўшашганимизча ташқарига чиқдик.

— Қишлоққа келиб, Ойпопукка Қодиров айтган гапларнинг биронтасини ҳам айтмадик. Ўзи зўрға юрибди, — деди Ҳайдарали ака, — бунга эшитса, тамом бўлади-кўяди. Қодировнинг гаплари рост бўлса, кейин ўзи билиб олар. Бу фикрга мен ҳам қўшилдим. Ойпопукка ҳали ҳеч

нарса маълум эмас, деб кўя қолдик.

Яна бир неча кун ўтиб кетди. Ойпопук энди йиғламас, афтидан секин-аста кўника бошлаган эди. Лекин ҳамон чехраси сўлғин, камгап эди. Бу орада миямда бир фикр пайдо бўлди. Тошкентга тушиб, Қосим аканинг оиласи билан гаплашиб келмоқчи бўлдим. Ахир иккаловининг бир вақтда қамалиши бежиз эмасдир! Фикримни Мавлонга, Ҳайдарали акага айтдим. Маъқуллашди. Ойпопук бўлса, севиниб кетди.

— Мен ҳам бораман! — деди у.

— Қандай қилиб борасан? — гапга аралашди Фариди. — Эртага райкомда бўлишинг керак. Эсингдан чиқдимми? Сени тасдиқлашади.

— Хаёлимдан кўтарилибди, — деди Ойпопук бўшашиб. — Энди нима қиламан-а? Жуда ҳам боришни истардим!..

Менинг ўзим ҳам ичимда унинг боришига қарши эдим. Нима қилади қийналиб? Яхши гап эшитсак майли. Ҳеч нарса билолмасак-чи? Қодировнинг гапларини у ерда ҳам эшитсак-чи?

— Сиз қолинг, — дедим. — Райком чақиртирган бўлса, шу ерда бўлишингиз керак.

— Хўп, — деди у, — сизга ишонаман. Қуруқ қайтмайсиз.

— Албатта, — дедим мен. — Ҳаммасини суриштираман. Мана, кўрасиз, дадангиз чиқиб келадилар.

— Кошкийди...

— Ўзингизни қийнаманг. Ваъда берасизми?

Ойпопук индамади. Бағримга охиста босдим-да, иссиқ пешонасидан ўпдим...

Ўша куниёқ правлениедан рухсат олиб, Тошкентга жўнадим.

10

Отам мени ҳам севинч, ҳам хайрат билан қарши олди.

— Кутмаган эдим, — деди уйда ўтирганимизда гап орасида. — Ўзинг келдингми ё иш билан?

Ҳаммасини гапириб бердим.

— Энди Қосим аканикига бораман, — дедим гапимнинг охирида. — Балки Усмон аканинг бунга алоқаси бордир?

— Усмон акангни... — деди отам менга диққат билан тикилиб, — яхши биласанми?

— Ҳа, — дедим мен. — Нима эди?

— Ўзим, шундай, — отамнинг негадир гапиргиси келмади. — Одамни билиш қийин. Баъзиларнинг тили бошқа-ю, дили бошқа бўлади.

— Билмадим, — дедим қандай жавоб қилишни билмай. — Лекин Усмон ака бунақа бўлмаса керак.

— Ишқилиб, шундай бўлсин, — деди отам. — Ўзингга эҳтиёт бўл.

— Нега бундай деяпсиз? — сўрадим хайрон бўлиб. Отам индамай кўрпача устида ётган газетани олиб, менга узатди-да:

— Тўртинчи бетдаги эълонни ўқи, — деди.

Ўқий бошладим. Булар ажралиш ҳақидаги эълонлар эди.

Отамга қарадим.

— Ўқи, ўқи, охиригача ўқи, — деди у

Яна ўқишга тушдим. Сўнгги сатрларда Санобар Воҳидова деган қандайдир аёлнинг Қосим Воҳидовдан ажралиши ҳақидаги аризаси шаҳар судида кўрилади, деб ёзилган эди. Ҳайрон бўлиб қолдим.

— Воҳидовни танийсизми? — сўрадим отамдан.

— Йўқ. Лекин ёмон гап тез тарқалади. Хўш, энди нима дейсан? — деди отам. — Айби

бўлмаса ажралармиди? Асирликда бўлган экан, нималар қилган у ёқда, ким билади?!

Отам билан бўлган бу суҳбатдан сўнг Қосим аканикига оёғим тортмай бордим. Эшикни секин тақиллатдим. «Ким?» — деган хаста овоз эшитилди. Кўп ўтмай эшик очилди.

Олдимда оқ дока рўмол ўраган бир кампир турарди. Салом бердим.

— Алайкум салом. Келинг, болам? — деди кампир менга кўзларини тикиб. — Ичкарига кириг. Кимсиз, болам?

— Танаймасиз мени, — дедим унинг орқасидан ичкарига кириб.

— Судданмасмисиз?

— Йўқ. Мен кишлокданман. Яккачинордан.

— Яккачинордан? — сўради кампир ҳовлининг ўртасидаги супага ўтириб. — Усмонжоннинг олдидами?

— Ҳа.

— Вой айланай-эй, саломатмисиз? Усмонжон ўзи эсон-омон юрибдими? Попук қалай? Катта қиз бўлиб юрибдими? Анчадан бери кўрганим йўқ. Мактабни битирай дедими?

— Ҳа, битирган. Колхозда ишляпти.

— Барака топсин. Бирам ақлли қизки! Бирам ёқимтойки! Худди попукнинг ўзи дейсиз. Омин! Ҳамма бало-қазолардан худо ўзи асрасин, Оллоҳу акбар!

Кампир фотиҳа ўқиб, менга юзланди.

— Келинг, болам?

— Келинойим уйдадилар?

— Йўқ, ҳализамон келиб қолади. Нима эди?

— Усмон акам... Усмон акам қамалиб қолди.

— Вой шўрим? Вой шўр пешонам! Вой бола бечора!.. Кампирнинг кўзларидан тирқираб ёш оқиб кетди. У энтикарди. Анчадан сўнг оғир хўрсиниб, рўмол учи билан кўзларини артди-да, менга қаради.

— Нега қамалди? Нима гуноҳ қилган экан?

— Билмаймиз, — дедим мен. — Қосим акамларнинг ишларига алоқадормикин, деб бу ёққа келдим. Келинойимлар билан суриштирсакмикин?

— Суриштиришнинг ҳожати йўқ, — деди шу тоб орқамдан бегона овоз.

Ўгирилдим. Бу ёш, келишган жувон эди. Қосим аканинг хотини эканлигини дарров пайқадим.

— Суриштиришнинг ҳожати йўқ, — деди у мен билан сўрашар экан янгитдан. — Ҳеч қандай натижа бермайди. Мен биламан.

— Сен ҳаммасини биласан, болам, — деди кампир истехзо билан.

— Ҳа, биламан, ойи! — деди жувон жиддий оҳангда. — Кесатманг.

— Билганинг учун ажралаётган экансан-да! — кампир йиғлаб юборди.

— Ҳа, билганим учун! — деди жувон ўзини жаҳлдан зўрға тутиб. — Майли, мендан хафа бўлаверинг. Лекин бир нарсани яхши билиб қўйинг. Ўғлингиз сизга қанчалик азиз бўлса, менга ҳам шунчалик азизлар.

Жувон шундай деб менга ўгирилди-да, оғир хўрсиниб, деди:

— Ҳозир ўша ёқдан келяпман. Усмон акам шу ерда эмиш. Қосим акам кўрибдилар. Лекин гаплаша олмаптилар. Менимча, Усмон акам Қосим акамнинг ишлари билан қамалган бўлсалар керак. Улар жуда яқин эди. Бормоқчимисиз?

Бошимни кимирлатдим.

— Фойдаси йўқ, — деди жувон. — Ҳеч нарса билолмайсиз. Саломат, дейишади, холос. Ҳеч нарса қилолмайсиз. Яхшиси, қайтинг, Ойпопукни овутинг, кўп қайғурмасин. Пешонамиздагини кўрамиз. Мендан салом айтинг. Сал тинчий, бораман ўзим.

Кампир билан хайрлашдим-да, эшикка йўл олдим. Жувон кузатиб қўйди.

— Менга қаранг, — деди кетаётганимда тўхтатиб. — Сиздан илтимос, ойимлар билан, бояги... ажралиш ҳақидаги гапимиз орамизда қолсин. Хўпми?

— Хўп, — дедим.

— Раҳмат.

Шундай деб, у кириб кетди. Эшик ёпилди. Мен жойимда туриб қолдим. Бошим гангиган эди. Ҳеч нарсани тушунмас эдим. Аммо борган сари юрагимда пайдо бўлган ғулгула кучаярди. «Нахотки рост бўлса? — дердим ўзимча. — Нахотки Усмон ака айбдор бўлса!» — Шундай дердим-у, бу гапга ишонишимни ҳам, ишонмаслигимни ҳам билмасдим.

— Нима гап? — сўради отам уйга келганимда. — Бирон нарса билдингми?

— Йўқ, — дедим мен. — Лекин Қосим аканинг хотини, ҳаммалари бир иш юзасидан бўлса керак, деяпти.

— Ҳа... — деди отам ўйланиб. — Айби бўлмаса камалмасди.

Мен индамадим. Назаримда, отам ҳақдай эди...

Ана шундай аҳмоқона, бир умрга мени бадбахт қилган гуноҳкорона ишонч билан учинчи куни қишлоққа қайтдим. Тўғри уйимга бордим. Мавлон ниманидир ёзиб ўтирарди.

— Нима гап? — деб сўради у ҳам отамга ўхшаб.

Ҳеч гап йўқ, дегандек бошимни қимирлатдим-да, каравотга чўзилдим. Мавлон ёнимга ўтирди. Қанча вақт ўтди, билмайман, бир маҳал:

— Ойпопукни тасдиқламади, — деди у. Ўрнимдан туриб кетдим.

— Алдаманг!

— Алдаб нима қиламан? — деди доктор. — Рост.

— Нега? Нима учун?

— Билмайман. Вақтинча сабр қилинг, дейишибди. Бошқа ҳеч нарса билмайман. Отаси учун бўлса керак-да!

— Отаси учун?

Мавлон индамади. Бўшашганимча ёстикқа ёнбошладим. Мен ўйлардим. Аммо мияга ҳеч нарса келмасди. Қоронғи тушди. Қаердадир товуқ кўрқув аралаш қақиллади. Мен ҳамон ёнбошлаб ётардим.

— Ойпопукни кўрдингизми? — сўради доктор.

— Йўқ, — дедим.

— Бормайсизми? Сизни кутиб ўтиргандир?

Бу гап мени ўзимга келтирди. Ўрнимдан туриб, Ойпопукларникига йўл олдим.

Ҳовлида Фарида мени қарши олди.

— Келдингизми! — деди у қувониб. — Попукнинг мазаси йўқ. Ҳеч нарса емайди, ҳеч нарса демайди. Райкомда тасдиқлашмади...

У пиқирлаб йиғлаб юборди.

— Эшитдим, — дедим мен, — ўзи қани?

— Уйда. Ўтирибди. Кўзи ойнада.

Ичкарига кирдим. Ойпопук дераза олдида ўтирарди. Эгнида нўхат гулли кўйлаги. Бошида дадасига тикиб берган кўкон дўпписи. Ҳали-ҳали эсимда. Менинг кирганимни сезмади. Кўзларини олис-олисларга қадаб ўтираверди. Маҳ-лиё бўлиб қолдим. Кўзларимга у бутунлай бошқача бўлиб кўриниб кетди. У анча улғайган, бутун қоматида, чимирилган қошлари бири-бирига ёпишиб, ғунчадек тугилган лабларида салобат, вазминлик сезилиб турарди.

— Ойпопук? — дедим секин.

У чўчиб, орқасига қаради-да, севиниб кетди.

— Келдингизми?! — деди қаршимга юриб. — Сизни росаям кутдим. Лекин келгунингизча йиғлаганим йўқ. Мана, қаранг. Ииғлаганга ўхшайманми?

У ўзини қанчалик шўх тутишга ҳаракат қилмасин, қалтироқ овози, қовоқлари шишган

кўзлари анча азоб тортганини, йиғлаганини билдириб турарди.

— Йўқ, ўхшамайсиз, — дедим жилмайиб.

— Хўш, нима гап? Қосим акамникига бордингизми? Мен ҳаммасини айтиб бердим. Ойпопук яна хомуш бўлиб қолди. Кўзлари деразага кадалди, рангсиз лаблари ниманидир шивирлай бошлади.

— Йўқ! — деди у бир маҳал қатъий оҳангда. — Дадамларнинг айблари йўқ. Бу тухмат. Дадамларда айб йўқ.

— Ким билади, — дедим мен. — Айблари бўлмаса камашмасди.

Бу гап, шу биргина шафқатсизлик билан айтилган гап мени умрбод бадбахт қилди, ҳамма нарсадан азиз ва қимматли бўлган одамимдан жудо қилди. Нега шундай дедим, нима мажбур қилди, ҳозиргача билолмайман.

Ойпопук менга ялт этиб қаради. Унинг бу қарашини мен сира ёдимдан чиқара олмайман. Унинг кўзлари худди ғазабга келган шернинг кўзларидек ёнарди.

— Нима?! — деди у бўғилиб ва яна нимадир демоқчи бўлиб оғиз жуфтлади, лекин айта олмади. У титрарди.

— Кетинг, — деди у бир маҳал босиқ овозда. — Кетинг бу уйдан.

— Ойпопук, ахир мен...

— Кетинг деяпман! — У кўзларини юмиб, мендан юзини ўгирди.

Чиқиб кетдим. Нега чиқиб кетдим. Нега қолиб юпатмадим, кечирим сўрамадим? Ахир ҳар қандай бағритош одам ҳам бундай қилмайди-ку! Энди ўйлаб кўрсам, мен ўшанда «ҳақоратланибман», ҳа, унинг «кетинг» деганидан ҳақоратланибман. Эҳ, бачкана гурур, пасткаш одам!.. Мен Ойпопукдан хафа бўлибман-у, аммо ўзим уни ҳақоратлаганимни, ипақдек нозик қалбига бир гап билан ханжар санчиб қўйганимни сезмапман.

Уйга келганимда доктор ухлаб ётарди. Мен ҳам ётдим. Аммо уйку келмади. Миямда минг хил фикр, лекин нималигини билмасдим. Фақат бир нарсани, тузатиб бўлмайдиган ҳодисанинг юз берганини ва бунга битта ўзим айбдор эканлигимни аниқ ҳис қилардим.

Орадан кўп вақт ўтмади. Дераза секин-секин тақиллай бошлади. Очдим. Фарида эди.

— Нима гап? — сўрадим ундан.

— Попук йўқ, — деди жавдираб. — Сиз кетганингиздан кейин, бир айланиб келаман, бошим оғрияпти, деб чиқиб кетувди, ҳалиям келмаяпти.

Деразадан сакраб кўчага тушдим. Нима қилишимни, қаёққа боришимни билмасдим. Юрагим дукуллар, дам йиғламсираб турган Фаридага, дам кўчага қараб аланглардим. Кейин дарё томонга югуриб кетдим. Барглари тўкилиб, яланғоч бўлиб қолган олмазордан ўтиб, харсангтош ёнига бордим. Ойпопук йўқ эди. Қирғоқ бўйлаб чойхона томонга чошиб кетдим. У ерда ҳам йўқ эди. Орқамга қайтиб, узумзор томонга югурдим. Бир марта шу ерда айланган эдик. Йўқ, кўринмади. «Ойпопук, Попув-в!» — деб қичқирдим. Ҳеч қандай жавоб бўлмади. Қўрқиб кетдим. Қишлоққа югурдим. Ойпопукларнинг уйи одамга тўлиб кетган эди.

— Йўқми? — сўради Саксонбой ота.

— Йўқ, — дедим.

— Қаёққа кетдийкин?

— Қидирамиз! — деди Ҳайдарали ака.

Ҳамма ҳар тарафга тарқалиб кетди. Мен ҳам кетдим. Бирга бўлган жойларимизни бошқатдан айлана бошладим. Ойпопук йўқ эди. Ҳаммаёқ жимжит. Фақат олис-олислардан: «Попув-в! Попув-в!» деган бўғиқ товушлар эшитиларди...

Тонгга яқин Яккачинор ўсган қоя тагида Ойпопук топилди. Аммо у... жонсиз эди.

Дунё кўзимизга қоронғи кўриниб кетди. Мен ҳар қандай қийинчиликни кутган эдим, аммо бундай фожиа ҳаёлимга ҳам келмаган эди. Ҳамма ҳайрон. Унинг қандай қилиб ҳалок бўлганини ҳеч ким билмас эди. Лекин мен учун бунинг мутлако аҳамияти йўқ эди. У қандай қилиб ҳалок бўлган бўлса ҳам, айбдори мен эдим. Ҳа, мен, шафқатсиз, кўрқоқ, ўз тинчлигини ўйлаган бадбахт одам! Агар мен ўшанда биргина сўзни айтмаганимда, уни юпатганимда, ҳеч кимга кулоқ солмасдан, унга ишонганимда, бу фожиа, бутун қишлоқни зилзилага солган бу мудҳиш фожиа юз бермасди. Ҳа, юз бермасди.

Буни яхши билардим. Шунинг учун ваҳимага тушиб қолдим. Нукул йиғлайман. Тилимга сўз келмайди. Агар ўшанда: «Одамлар! Виждонини йўқотган одам мен, мен қотил! Мен уни, бу сахий, меҳрибон, катта қалб эгаси бўлган қизни, булоқдек соф, ҳаётининг ўзидай гўзал қизни ўлдирдим!» — деб ҳаммасини рўй-рост айтганимда енгил тортармидим? Йўқ, бу гапни айтмадим, айтолмадим, кўрқоқ-лик қилдим.

Ойпопукни дафн этиб қайтганимизда Мавлоннинг олдига кирдим.

— Доктор, — дедим унга. — Эсингиздами, кетаман бу ердан, деган эдингиз. Юринг, бирга кетамиз.

Мавлон ўйланиб қолди. Кейин менга еб юборгудай бўлиб тикилиб:

— Йўқ. Энди мен кетмайман, — деди. — Кетсангиз ўзингиз кетаверинг, катта йўл.

Ўша куниёқ Яккачинордан кетиб қолдим. Назаримда, бутун қишлоқ, дов-дарахт, ўт-ўлан менга нафрат ва чексиз ғазаб билан қараётгандек эди... Кўкдаги юлдузлар ҳам сўник, кечагина тўлишиб турган ой булутлар орасига кириб йўқолган, йўлим қоронғи эди.

12

Орадан олти йил ўтди. Ҳаёт бутунлай ўзгариб кетди. Неча йиллаб берк турган деразалар очилиб, уйлар сахий куёш нурига кўмилди. Кулги унутилган хонадонларда қадахлар жаранги, шўх қаҳқаҳа садолари яна пайдо бўлди. Кўчаларни ишонч билан ташланган дадил қадамлар босиб кетди.

Ишонч! Инсон ишонч билан тирик. Унга ишониш керак. Агар инсонга ишонилмаса, фалокат юз беради. Афсус-ки, мен буни кейин тушундим. Мендақалар эса озмиди?!

Мен уларга ачинаман. Инсонга ишонмай улар нима фойда кўришди? Нима орттиришди? Фақат ғам ва изтироб!

Мен-чи? Мен ғам ва изтиробдан ташқари ёлғизлик орттирдим. Ғамим бир умрга етади, ёлғизлигим эса у билан доим эш.

Яккачинордан кетиб қолганимдан бери фақат ишгина овунчоғим бўлди. Тошкентга келиб илмий-текшириш институтига кирдим. Эрталаб келаман-у, турли қоғозларга муккамдан тушиб, кунни кеч қиламан. Кейин ёлғизлик... Пушаймон, ўкинч. Менинг айбим умр бўйи ювилмаса керак. Баъзан қишлоқни ўйлаб кетаман. Ойпопук билан юрган жойларимиз, бепоён далалар, қир, шўх дарё, узумзор, боғлар бирма-бир кўз олдимдан ўтади. Докторни эслайман. Негадир малласоч бола — Баҳодир ҳаёлимга келади. Баъзан Шаҳодат холанинг серкатиқ мошхўрдаси димоғимни қитиқлайди. Усмон акани негадир кам ўйлайман. Лекин кўп тушимга киради. Тушларим негадир деярли бир хил: бепоён дала. Ўртасига қизил гилам тўшалган. Усмон ака шу гиламнинг устида оқ от миниб туради. Ойпопук унга оқ, сариқ, қизил гуллардан гулдаста туттади.

Қачонлардир тушимда шу оқ отни мен миниб турган эдим...

Усмон ака чиқиб келган. Анча бўлган келганига. Буни тасодифан билиб қолдим.

Бир куни кечқурун Карл Маркс кўчасидан кетаётсам, олдимда икки киши кўринди. Улар мен томонга келишарди. Бири аёл, бири эркак. Аёл эркакни кўлтиқлаб олиб, ниманидир гапириб келяпти. Иккови шод. Яқинроқ келишганда уларни танидим. Қосим ака билан хотини,

ўша мен учратган аёл эди.

Улар мени кўришмади. Ёнимдан ўтиб кетишаётганда юрагим ўйнаб кетди. Салом бериб юбордим.

— Салом, — деди Қосим ака тўхтаб ва қўлини узатди. Шу пайт аёл билан кўзимиз тўқнашди.

— Э, салом, — деди у жилмайиб, — яхши юрибсизми?

— Усмон акамдан ҳеч қандай хабар борми? — сўрадим шошиб.

— Ҳали хабарингиз йўқми? — деди аёл. — Аллақачон келганлар. Мана, Қосим акангиз билан бирга келишган.

— Раҳмат, кечирасиз, безовта қилдим, — дедим мен.

— Ҳечкиси йўқ, ҳечкиси йўқ! — деди Қосим ака ва бу ким, дегандай хотинига қаради.

Аёл кўзларини билинар-билинемас қисиб қўйди. Мен йўлга тушдим.

— Яхши йигит! — чақирди бир-икки қадам босганимда аёл.

Тўхтадим.

— Агар у кишини кўрмоқчи бўлсангиз, якшанба куни кечқурун бизникига келинг. Адрес эсингиздадир.

— Эсимда, раҳмат! — дедим мен.

Якшанба куни бордим. Лекин кирмадим. Киришга журъат қилолмадим. Анча вақт уйнинг атрофида айланиб юрдим. Кейин, ўғри одамдай дераза ёнига бориб, ичкарига мўраладим. Усмон ака рўпарамда ўтирарди. Юрагим ўйнаб кетди. Худди Ойпопукни кўргандек бўлиб кетдим. Усмон ака ўзгармабди. Фақат сочи кумушдек оқариб кетибди, кўз остидаги ажинлари кўпайибди. Узоқ қараб турдим. У ниманидир гоҳ куйиниб, гоҳ кулиб хикоя қиларди. Кўп ўтмай, ўрнидан турди. Ўзимни панага олдим. Эшикда хайрлашиб, яна анчагача гаплашиб туришди. Кейин Усмон ака «Газик»ка ўтириб жўнади.

Бу учрашув менга қандай таъсир қилганини билсангиз эди! Ёлғиз ўзим тонггача кўчаларни айланиб юрдим. Миямни турли фикрлар қоплади. Мен Яккачинорга боришим керак. Ҳа, боришим керак. Мен улар билан бирга бўлишим керак, дедим ўзимга ниҳоят ва шундай қилдим.

Қишлоққа оқшом пайти етиб бордим. Узоқда, колхоз идорасининг орқасида кимдир чирманда чаларди. Нимадир томоғимга келиб тикилди. Ойпопук билан биринчи учрашган куним худди чақмоқ чаққандек кўз олдимдан ўтиб кетди. Тўғрига юролмадим.

Чапга бурилдим. Кўприкдан ўтганимда оёқларим бўшашиб, тўхтаб қолдим. Қанча турдим, билмайман. Ниҳоят, ўзимни босиб олиб, дарё лабидан битта-битта юриб кетдим. Олисдан чойхона кўринди. Ўша, ўша чойхона. Ўзгармабди. Фақат ёнига икки қаватли бино тушибди. Шу томонга юрдим. Чойхонага яқинлашганимда медпунктдан ёшгина аёл кичкина бир болани етаклаб чиқиб кетди. Юрагим дукиллаб ура бошлади. Ичкарига кирдим. Оқ халат кийган тўлагина бир киши микроскопда ниманидир кўриб ўтирарди. Танидим. Мавлон.

— Доктор, — дедим секин.

У ўғирилди. Бирпас қараб турди. Кейин:

— Ўктамжон! — деб даст ўрнидан турди.

Кучоғига ташланиб, ўзимни тутолмай, йиғлаб юбордим.

— Бутунлайми?! — деди у анчадан сўнг.

— Ҳа, — дедим қатъий равишда. — Бутунлай. Лекин...

— Нима лекин? — қошларини чимирди Мавлон.

— Лекин мени қабул қилишармикин? Мен ахир ўшанда... — гапиролмадим. — Мен гуноҳқорман, ахир!

Мавлон индамади. Анчагина жим қолди. Ў ўйларди. Қошлари чимирилган, лаблари юмук.

— Ҳа... — деди у бир маҳал. — Қандай кунларни бошимиздан кечирмадик. Лекин кўп қайғурманг, давр ўзи шунақа эди. У баъзи одамларни эсанкиратиб қўйди, юрагига ғулғула

солди, йўлдан оздирди, ҳатто ўзидан чўчийдиган қам қилиб қўйди. Бахтимизга у кунлар ўтиб кетди. Юринг, уйга борамиз. Ҳойнаҳой, чарчагансиз. Фаридида чучвара қилмоқчи бугун. Ўзи ҳам ҳозиргина ўғилча билан шу ерда эди. Юринг.

— Йўқ, — дедим мен ўрнимдан туриб. — Аввал бошқа жойга боришим керак.

Доктор қаергалигини суриштирмади.

Медпунктдан чиқиб, тоғ томонга кетдим. Қабристон олис эмас эди. Бирпасда етиб бордим. Ойпопукнинг қабри устига катта қора мрамартош ётқизиблиди. Тошнинг устида янги узилган гуллар сочилиб ётибди. Майин шамол уларнинг муаттар хидини димоғимга урди. Сесканиб кетдим. Лабларимни илиқ нам ачита бошлади. Бошимни эгганимча туриб қолдим. Бир зумда кўз олдимдан Ойпопук билан ўтказганим ажойиб дамлар, унутилмас кулги жарангларди, дунёдаги энг лаззатли гапларнинг мусиқий оҳанги, юракни эзувчи кўз ёшлар ва мудҳиш фожиа ўтиб кетди. Хаёлга чўмдим. Нима қилиш керак, нима қилсам кўнглим таскин топади, нима қилсам ҳаёти гулламай хазон бўлган, менинг учун дунёдаги энг азиз одамнинг руҳини шод қилган бўламан, — дердим ўзимча ва ўйга ботардим. Шу алфозда қанча турдим, билмайман. Бир маҳал кимдир тирсагимни ушлади. Бу доктор эди.

— Бўлди, юринг, — деди у.

Қайтдик. Осма кўприкка етганимизда орқамга ўгирилдим. Қоронғи тушган, ҳеч нарса кўринмасди. Фақат баланд қоя устида қишлоқ томонга эгилиб ўсган яккачинор ботаётган қуёшнинг қизғиш нурларидан ялтирарди. У худди қўлларини чўзиб, севикли ҳаёт йўлдошига олтин гулдаста узатиб турган паҳлавон йигитга ўхшарди. Юрагим баттар чзилиб кетди. Чинорга ҳавасим келди. Бу ҳавас, тирик чқанман, қалбимда сўнмайди ва доим Ойпопук қабрини зиёрат қилгани борганимда, унга қараб: «Одамлар! Севги ишончсиз бўлмайди. Бир-бирингизга ишонинг. Дунёда бундан катта бахт йўқ!» — деб қичқиргим келади.

1961—1962 йиллар.

**Ўлмас Умарбековнинг «Танланган асарлар»и II жилдидан олинди.
(«Шарқ» НМАК Бош таҳририяти, Тошкент — 2005)**